

Ім'я користувача:
Полтавський інститут економіки і права Полтавськи...

ID перевірки:
1016355468

Дата перевірки:
13.06.2024 10:35:02 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
14.06.2024 08:40:19 EEST

ID користувача:
100011301

Назва документа: магістерська робота_Светашова (виправлена 11.06.24)

Кількість сторінок: 73 Кількість слів: 18428 Кількість символів: 138893 Розмір файлу: 426.00 KB ID файлу: 1016159620

23% Схожість

Найбільша схожість: 12.1% з Інтернет-джерелом (<https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2880/1/%d0%a7%>)

22.7% Джерела з Інтернету 582 ..... Сторінка 75

9% Джерела з Бібліотеки 57 ..... Сторінка 82

0.56% Цитат

Цитати 2 ..... Сторінка 83

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Деякі джерела вилучено автоматично (фільтри вилучення: кількість знайдених слів є меншою за 8 слів та 0%)

0% Вилучення з Інтернету 19 ..... Сторінка 84

0% Вилученого тексту з Бібліотеки 1 ..... Сторінка 84

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи 119

ВСТУП

Актуальність дослідження. Демографічні зміни, що відбуваються в Україні та у багатьох країнах світу, відображають подальший процес старіння населення та, як наслідок, зростання числа людей похилого віку, які в силу своїх психофізіологічних особливостей потребують соціального захисту, допомоги та підтримки. Україна входить до 30 найстаріших країн світу. Згідно з національним демографічним прогнозом, до 2025 року частка осіб віком понад 60 років становитиме 25% загальної кількості населення, віком 65 років і старше – 18,4%, у 2030 році – понад 26% і понад 20% відповідно. Демографічна ситуація, що склалася, ставить перед світовою спільнотою завдання переглянути своє ставлення до старіння і старості, що змушує на національному рівні активізувати зусилля в пошуку адекватних заходів підтримки та реабілітації людей похилого віку.

Літні громадяни нашої країни мають право на користування всіма соціально - економічними та особистими правами й свободами, закріпленими Конституцією України, Законами України “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні”, “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, іншими законодавчими актами, які регулюють відносини у цій сфері.

Потреби людей похилого віку у соціальній допомозі збільшуються ще й тому, що багато з них належать до числа самотніх та в міру старіння, з часом вони будуть потребувати не тільки соціальної матеріальної підтримки, але і додаткового фізичного обслуговування.

Соціальна робота з літніми людьми повинна допомагати цій категорії населення задовольняти свої потреби на фізіологічному, психологічному та соціальному рівнях, вирішити основні проблеми, забезпечити необхідний рівень та якість життя. На даний час через військову агресію російської федерації проти України та повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року змінився механізм надання соціальних послуг людям похилого віку.

Багато з них залишилися в країні за місцем постійного проживання, але певна кількість людей похилого віку вимушені були переміститися в інші регіони України, таким чином розлучилися з рідними та втратили зв'язок із соціальними службами, які надавали їм соціальну допомогу. Таким чином, переживання людьми літнього віку процесу старіння як кризового психологічного стану зараз поєднується з економічною нестабільністю в суспільстві, загрозою життю в умовах воєнного стану, а тому сприяє посиленню таких соціальних та емоційно-психологічних порушень, як зростання інтенсивності соціальних страхів і виникнення нових, депресивність, суїцидальність, соціальна та психологічна дезадаптація.

Відповідно, особливої актуальності набуває пошук нових підходів, засобів та шляхів розв'язання проблеми вдосконалення механізмів надання соціальних послуг літнім людям, які знаходяться в складних життєвих обставинах. На даний час виникла гостра необхідність у розробці та реалізації державних, волонтерських, обласних та міських програм, які дозволять змінити стереотипність щодо змісту, форм та методів роботи з людьми похилого віку.

Об'єкт дослідження – соціальна робота як сфера професійного захисту та взаємодопомоги.

Предмет дослідження – особливості організації соціальної роботи, взаємодопомоги та захисту людей літнього віку, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Мета дослідження – розкриття змісту соціальної роботи з людьми похилого віку, визначення специфіки роботи з емоційними проблемами літніх людей, спрямованої на подолання проявів і наслідків самотності, підвищення адаптивності особистості в нових соціально - психологічних умовах існування.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу наукової літератури з'ясувати суть, різновиди та форми соціального захисту людей похилого віку.

2. Визначити етапи старіння та їх вплив на соціально-демографічні процеси.

3. Розробити оргструктурну модель соціальної роботи з літніми людьми.

4. Узагальнити досвід діяльності волонтерських організацій та недержавних установ в Україні в наданні послуг людям похилого віку.

5. Дослідити міжнародний досвід соціального захисту літніх людей.

Гіпотеза дослідження базується на науковому припущенні, що взаємодопомога, як технологія соціальної роботи, сприяє активному включенню літніх людей в життя суспільства та стимулює їх прагнення реалізувати свій потенціал засобами освітньої та творчої діяльності.

Теоретичне значення полягає у тому, що у роботі представлено основні аспекти і параметри проблеми соціальної роботи та захисту людей похилого віку в умовах воєнного стану в Україні. Представлені напрацювання стануть підґрунтям для подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методичних рекомендацій для професійної підготовки майбутніх соціальних працівників та психологів.

Методи дослідження. У роботі були використані методи критичного та порівняльного аналізу, синтезу, абстагування, психологічне діагностування осіб похилого віку, статистичний метод.

Апробація результатів дослідження. Зміст та основні результати магістерського дослідження обговорювались автором на Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу» (м. Полтава, 15-16 травня 2024 р.).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 80 сторінок, основний текст – 71 сторінка.

РОЗДІЛ I.

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ ЛІТНЬОГО ВІКУ.

1.1. Сутність та форми соціального захисту людей похилого віку.

Як показало дослідження стану літніх і старих людей, ці групи населення є найбільш соціально незахищеними та потребують особливої уваги суспільства та держави. Соціальний захист людей літнього віку складається з низки економічних, соціальних і правових гарантій, які базуються на принципах державної поваги та милосердя. Соціальний захист літніх людей включає профілактику, підтримку та представництво. Профілактика передбачає збереження благоустрою літніх людей шляхом зменшення або зниження факторів ризику та перетворення приміщення в стаціонарне соціальне обслуговування. Допомога, необхідна літнім людям для збереження максимального рівня автономії, трактується як підтримка. Представництво – це необхідність представляти інтереси старих недієздатних людей третіми особами в наданні їм необхідної допомоги.

Традиційно органи соціального захисту населення працюють у трьох напрямках: соціальна допомога (надання літнім людям переваг і допомоги); соціальне обслуговування та пенсійне забезпечення. На державному та регіональному рівнях впроваджуються програми соціального захисту людей похилого віку. У рамках державного рівня соціального захисту гарантується надання пенсій, послуг і пільг у відповідності з грошовими та соціальними нормативами. На регіональному рівні питання додаткового підвищення рівня забезпечення вирішуються з урахуванням місцевих умов і можливостей. Позбавлення літніх людей злиднів і бідності, а також надання їм конкретної допомоги є основною метою соціального захисту. Соціальна допомога літнім і старим людям означає надання послуг або пільг у формі грошової чи натуральної допомоги відповідно до законодавчо встановлених державою соціальних гарантій із соціального забезпечення. Основними принципами

соціальної допомоги є : принцип адресності, що означає, що соціальна допомога надається особам з урахуванням їхніх потреб; принцип гарантованості, що означає, що старим людям, які звернулись у відповідні органи, обов'язково надається допомога; принцип диференційованого підходу до визначення розмірів і видів допомоги в залежності від місця проживання та умов; принципи комплексності, які включають:

- принцип соціального регулювання, перегляд соціальних нормативів у зв'язку з вимогами життя;

- принцип автономії місцевих органів влади та соціального захисту щодо організації та проведення заходів надання допомоги літнім людям [19].

Існують різні форми соціальної допомоги, а саме: термінова соціальна допомога, яка надається екстренно одноразово; адресна соціальна допомога, яка допомагає самотнім літнім людям у кризових ситуаціях; бригадна соціальна допомога важкохворим, яка надає комплексне обслуговування з соціальними та медичними послугами.

Соціальне обслуговування людей літнього віку — це сукупність спеціальних послуг, які надаються людям літнього віку в домашніх умовах чи спеціалізованих державних закладах, які включають соціально-побутову допомогу та морально-психологічну підтримку. Основними принципами діяльності в сфері соціального обслуговування літніх людей є такі: визнання прав людини та громадянина; надання державних гарантій; забезпечення рівних можливостей для людей похилого віку в отриманні соціальних послуг і їх доступності; постійність, поступовість і доступність всіх видів соціальних послуг; зосередження на потребах кожної людини. Принцип соціальної справедливості лежить в основі політики держави щодо забезпечення доступу літніх людей до соціальних послуг [21].

Стационарні, напівстационарні та нестационарні форми соціальних послуг є різними. Стационарні форми соціального обслуговування включають пансіонати для ветеранів праці, інвалідів, ветеранів війни та окремих професійних категорій літніх людей; а також спеціальні будинки для самотніх

і бездітних подружніх пар із комплексом соціально-побутових послуг. Надання різноманітної соціальної та побутової допомоги людям похилого віку, які повністю чи частково втратили здатність до самообслуговування, є метою стаціонарного соціального обслуговування. Напівстаціонарні форми соціального обслуговування включають центри денного і нічного перебування, реабілітаційні центри та медико-соціальні служби. Напівстаціонарне соціальне обслуговування включає соціальне, медичне та культурне обслуговування літніх людей; планування їх харчування та відпочинку, підтримку активного способу життя та сприяння їх участі в посильній трудовій діяльності. Соціальне обслуговування за місцем проживання, термінове соціальне обслуговування, соціально-консультативна допомога та соціально-психологічна допомога є нестаціонарними формами соціального обслуговування. Нестаціонарні форми соціального обслуговування призначені для надання соціальної допомоги та обслуговування людям похилого віку, які віддають перевагу традиційному домашньому середовищу. Основні соціальні послуги за місцем проживання включають такі речі, як організація харчування та доставка продуктів додому; допомога у придбанні медикаментів, продовольчих і промислових товарів першої необхідності; сприяння в організації медичної допомоги та інших правових послуг; підтримка гігієнічних умов проживання; організація різноманітних соціально-побутових послуг відповідно до умов проживання; допомога в оформленні різних документів. Жінки старше шестидесяти років і чоловіки старше шестидесяти п'яти років, які не можуть самостійно задовольнити свої життєві потреби, мають право на соціальне обслуговування та пенсію [24].

Німеччина ввела пенсійне забезпечення людей у 1889 році. Бісмарк був ініціатором цього доброзичливого діяння в нашій культурі. У 1956 році в колишньому Радянському Союзі був прийнятий перший закон держави, який гарантував пенсійне забезпечення в старості, у випадку хвороби та при втраті працездатності. Для нарахування пенсій у старості був єдиний вік і стаж

роботи: чоловіки 60 років із 25 роками роботи та жінки 55 років із 20 роками роботи. Було також враховано скорочення віку виходу на пенсію. У наш час вікові межі змінилися: чоловіки – 65 років, жінки – 60 років, а трудовий стаж – 35 років. Досягнення пенсійного віку, втрата годувальника або працездатних членів сім'ї та тривала професійна діяльність є основами для пенсійного забезпечення. Розмір пенсії у старості залежить від двох факторів: загальної тривалості стажу роботи та середньомісячної зарплати, від якої відраховується пенсія.

1.2. Різновиди етапів старіння та їх вплив на соціально-демографічні процеси

У Словнику української мови (Академічний тлумачний словник 1970–1980) «старість» визначається як період життя, що настає після зрілості та характеризується поступовим послабленням діяльності організму; похилий вік людини; або протилежне молодості. Міждисциплінарний підхід до старіння стверджує, що старіння є динамічним процесом, який визначається об'єктивно біологічними характеристиками суб'єкта та соціальними обставинами його соціального життя. Ця характеристика, навіть у межах одного суспільства, може змінюватися ззовні. Умовно старість поділяється на такі види: хронологічна — пов'язана з кількістю прожитих років (визначається паспортним віком і має значення для юриспруденції, демографії та економіки); фізіологічна — пов'язана зі станом здоров'я та наявністю хронічних захворювань (важлива з точки зору медицини та біології); психологічна — пов'язана з суб'єктивним самовизначенням людини як старої та її власним біологічним віком; і соціальна — об'єднує всі попередні різновиди в реальних соціальних практиках суб'єктів [13].

У правових системах різних країн поняття «пенсіонер» і «людина похилого віку» є синонімами, і старість асоціюється переважно з віком пенсійним.

У різних країнах пенсійний вік неоднаковий. Так, чоловіки в Австрії, Бельгії, Великобританії, Греції, Іспанії, Канаді, Португалії, Швеції та Швейцарії можуть отримати пенсію у 65 років, а жінки у 55-57 років. У Франції це 60 років, а в Сполучених Штатах 70 років. З іншого боку, дослідження World Social Protection Report 2020–22 передбачало, що показник виходу на пенсію зросте з 65 до 67 років до 2026 року. Так у січні 2021 року пенсійний вік у В'єтнамі зріс з 60 до 62 років для чоловіків і з 55 до 60 років для жінок. Мінімальний вік виходу на пенсію для працівників приватного сектору Бразилії становитиме 65 років для чоловіків і 62 роки для жінок. На 2026 рік пенсійний вік у Великій Британії підвищиться до 63 років для жінок, а для чоловіків — до 65 років і до 67 років відповідно [29].

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) виділяє такі вікові категорії людей: 25–44 роки — молодий вік; 44–60 років — середній вік; 60–75 років — похилий вік; 75–90 років — старечий вік; і довгожителі - після 90 років. Група людей старшого віку є неоднорідною. У геріатрії та геронтології виправдана думка про те, що фізіологічні та психологічні характеристики людей старшого віку значно змінюються з віком. Таким чином, потреби людей у віці від 60 до 65 років відрізняються від потреб людей у віці від 65 до 70 років. Крім того, бажання людей у віці від 70 до 75 років відрізняються від бажань людей у віці від 75 до 80 років. Громадська організація «Суспільство і право» повідомляє, що в Сполучених Штатах не існує чітко визначеного поняття «пенсійний вік». Зокрема, людина, яка досягла 62 років, має право подавати заявку на соціальне забезпечення при виході на пенсію, а людина, яка досягла 65 років, має право на медичне обслуговування за програмою Medicare, яка фінансується державою. Людина може йти на пенсію та отримувати допомогу із соціального забезпечення при досягненні 67- річного віку. Якщо особа працюватиме до 70 років, вона отримає додаткові пенсійні відсотки, коли вийде на пенсію. Більшість літніх людей намагаються вести активний спосіб життя якомога довше. Вони люблять подорожувати та брати участь у спортивних змаганнях. Таким чином, більшість людей у будинках

догляду в Сполучених Штатах (54%) віком за 85 років, більше чверті людей віком 75–85 років, а ще 20% — люди віком 65–75 років і молодші. Цікаво, що статистика показує, що 74% жінок і 26% чоловіків перебувають у таких закладах [28].

Згідно з даними ВООЗ, Канада входить у першу десятку країн світу за середньою тривалістю життя. З віком 84 років для жінок і 80 років для чоловіків країна посідає дев'яте місце в світі. Крім того, канадці живуть більш тривалим активним життям завдяки різноманітним причинам. Так, з 1980 по 2016 рік середня тривалість життя в країні зросла на 8 років для чоловіків і 5 років для жінок. У 2001 році в Канаді проживало 3795 людей старше 100 років, в 2011 році їх було вже 5825, що означає, що до 2061 року в країні можливо проживатиме 81 тис. людей старше 100 років.

Найвища середня тривалість життя в Європі — 81 рік у Франції. Вона становить 82 роки для жінок і 80 років для чоловіків. Згідно з даними ВООЗ, у Франції найкраще медичне обслуговування в світі. Однією з найскладніших систем пенсійного страхування є французька. Французи в основному йдуть на пенсію у віці 62 роки. У нашій країні п'ята частина населення старше 65 років. Згідно з експертами, через 10–15 років половина населення країни буде віком старше 65 років [29].

У Німеччині населення старіє швидше, ніж у середньому по ЄС. Люди похилого віку є активною частиною населення цієї країни; вони люблять відвідувати концерти, музеї та подорожувати. Німці зараз виходять на пенсію у віці 67 років. У Німеччині було багато суперечок щодо рішення парламенту підвищити «пенсійний вік». Однак пізніше більшість людей погодилася, що це виправдано.

У Польщі зростає кількість будинків для літніх людей. Насамперед це пов'язано зі старінням поляків. В Польщі люди понад 60 років становили 14,5% в 1988 році, а в 2010 році вже становили 19,6%. Тим не менш, місцеві демографи прогнозують, що через 20 років третина населення країни стане пенсіонерами. 13,5% поляків віком понад 65 років. Середній показник літніх

людей в європейських країнах становить 17%, і, слід зазначити, що він продовжує зростати. В Польщі сеньйори — це термін, який використовується для опису людей старше 60 років, хоча законодавство не визначає вікову межу. Але є багато програм «60+». У Польщі було зменшено вік виходу на пенсію. У наш час жінки мають право на заслужений відпочинок в 60 років, а чоловіки — в 65. У 2000 році в Італії частка людей старше 60 років становила 24,1%. Однак соціологи прогнозують, що до 2050 року ця частка зросте до 42,3%. Чисельність людей старше 65 років матимуть подібний темп зростання: у 2000 році 18,1%, а у 2050 році 35,9%. В Італії люди віком від 55 до 64 років вважаються передпохилими, а 65 років і старші вважаються похилими. Австралійські статистичні дані та дослідження, проведені Австралійським бюро статистики (АБС) та Австралійським інститутом здоров'я та благополуччя (АІНВ), мають тенденцію визначати людей старше 65 років в Австралії [28].

Однак поняття «старість» може вплинути на значні відмінності у тривалості життя серед різних груп населення. Наприклад, аборигени та жителі островів Торресової протоки часто вважаються «старими» у віці 50 або 55 років і старше через їхню нижчу тривалість життя та структуру молодшого віку. Громадянами похилого віку в Україні вважаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також особи, яким залишилося не більше півтора року до досягнення цього віку. Демографічні особливості старіння населення: трохи більше 1 мільярда людей — 13,5% населення світу або 7,8 мільярдів — мали вік понад 60 років у 2020 році. Це в 2,5 рази більше, ніж у 1980 році (382 млн.), і до 2050 року прогнозується, що чисельність людей похилого віку сягне майже 2,1 мільярда осіб. До 2030 року кількість людей у віці 60 років і старше зросте на 34% порівняно з 2019 роком, до 1,4 мільярда. До 2050 року буде більше ніж удвічі людей у віці 60 років і старше, а також дітей у віці до 5 років, підлітків і молодих людей у віці від 15 до 24 років [1].

Більшість людей похилого віку проживають у країнах, що розвиваються. У 2019 році 37% людей похилого віку проживали в східній і південно-східній Азії; 26% проживали в Європі та Північній Америці; 18% проживали в Центральній і Південній Азії; 8% проживали в Латинській Америці та Карибському басейні; 5% проживали в Африці на південь від Сахари; 4% проживали в Північній і Західній Африці; і 0,7% проживали в Океанії. В країнах, що розвиваються, найшвидше зростатиме кількість людей у віці 60 років і старше — з 652 мільйонів у 2017 році до 1,7 мільярда до 2050 року. У більш розвинених країнах ця цифра зросте від 310 мільйонів до 427 мільйонів. Найшвидше зростає кількість людей похилого віку в Латинській Америці, Карибському басейні та Азії. Згідно з прогнозами, до 2050 року майже 80% літнього населення світу проживатиме в менш розвинених країнах. У більшості країн населення похилого віку зросте з кожного восьмого у віці 60 років і старше у 2017 році до кожного шостого до 2030 року та кожного п'ятого до 2050 року. Зазвичай жінки живуть довше за чоловіків. У 2017 році 54% людей у віці 60 років і старше та 61% людей у віці 80 років і старше були жінками. Очікується, що між 2020 і 2025 роками тривалість життя жінок перевищить тривалість життя чоловіків на три роки.

Населення старіє швидше. Через більш низький національний рівень доходів, інфраструктуру, можливості охорони здоров'я та соціального забезпечення та низький потенціал охорони здоров'я та соціального забезпечення сучасні країни, що розвиваються, повинні адаптуватися до старіння населення набагато швидше, ніж розвинені країни. У 2021 році в Україні проживало 10121624 людей віком від 60 років і старше, із них 3653755 чоловіків і 6467869 жінок, 7056536 людей проживали в містах і 3065088 людей у сільській місцевості. Порівняно з 2019 роком, загальна кількість людей віком від 60 років становила 9978194, у тому числі чоловіки 3594350, жінок 6383844, а в міських і сільських районах відповідно 6917084 і 3061110. Війна Росії проти України 2022 року змінила демографічну ситуацію

в Україні, оскільки багато українців загинули у військових діях, мирні мешканці стали переселенцями в інші країни [20].

1.3. Внутрішні та зовнішні фактори моделі «успішного старіння».

Вчення про старість можна вважати початком медицини. Вже в працях Гіппократа та прихильників його школи описуються ознаки старіння та хвороби у літніх людей. Давньоримський лікар Гален вивчав старіння з точки зору рівноваги тепла, холоду, вологи та сухості. Він був першим, хто вивчав поняття нормального та хворобливого старіння. Його пріоритети полягали в тому, щоб запобігти старості та підтримувати гармонійне здоров'я людини. Гален був першим, хто згадав феномен самотності як одну з причин старіння. Салермська школа зробила значний внесок у розвиток поняття «старіння», оскільки її члени стверджували, що хоча лікування не може подолати біологічне старіння, його можна продовжити завдяки їм. Саме вони стверджували, що правильний спосіб життя в активному віці сприяє довголіттю. Бекон вважав, що шкідливі звички мають значний вплив на передчасне старіння. Праця І.Фішера «Про старість, її стадії та хвороби» вийшла в середині XVI століття. В основному концепція «здоров'я» базувалася на конституційних факторах людини та її психіці в залежності від екології. Ідеї С. Буткіна в кінці 1800-х років мали значний вплив на розвиток вчення про старість. За результатами його дослідження було зроблено висновок, що старіння можна розглядати як нормальне явище, а також як патологічне. Було виявлено, що процес старіння кожної людини відбувається унікально та з різною динамікою. Одним із перших дослідників соціально-психологічних аспектів старості вважається американський вчений Дж. Холл. Він написав книгу «Старіння, остання половина життя» (1922 р.), яка стала початком швидкого розвитку нової науки - соціальної геронтології. Всесвітньо відомий вчений І. Мечников заснував соціальний підхід до вивчення геронтологічних проблем та займався дослідженням соціальних

проблем старості в радянському періоді. О. Богомолець вважав, що старіння залежить від того, як організована праця людини. У 1938 році під наглядом Богомольця первонаочальна конференція, присвячена проблемам старіння, відбулася. Почали відкриватися навчальні заклади та створюватися освітні програми, які зосереджувалися на проблемі старіння [12].

В 1958 році в Україні був заснований Інститут геронтології. Його мета полягала в дослідженні геронтологічних проблем старіння за допомогою експериментально-біологічних, клініко-фізіологічних і соціально-гігієнічних методів. Такі теорії старіння та старості, які викликають найбільший науковий інтерес у соціальній роботі, включають теорію розвитку та неперервності життєвого шляху, теорію маргінальності, теорію накопичення переваг і недоліків, теорію роз'єднання (відокремлення, відчуження), теорію субкультури, теорію вікової стратифікації, теорію соціальних естафет, теорію успішної старості, теорію соціального потенціалу, теорію інклюзії. Для того, щоб правильно зрозуміти старість, необхідно знати особливості попередніх етапів життя людини, тобто всього життєвого шляху, який передував старості, з точки зору теорії розвитку і неперервності життєвого шляху. Людина намагається зберегти свої звички, ролі та обов'язки, коли переходить від одного етапу до наступного у своєму житті. Старість має бути «полем битви» за збереження старого стилю життя проти зміни ролей. Для нормального «успішного» старіння потрібна різноманітна адаптація до нового життя та збереження попереднього рівня відразу в багатьох сферах діяльності. У теорії маргінальності старість визначається як девіантність. Представники старшого покоління вважаються безкорисними, маргінальними, втратили впевненість у собі, почуття соціальної та психологічної незалежності та попередні можливості. Пасивність є основною характеристикою старості. Таким чином, активні члени суспільства повинні створювати соціальні програми, які покращують життя пасивних літніх людей. Теорія накопичення переваг і недоліків наголошує на тому, що внаслідок соціальної нерівності, яка є результатом розшарування суспільства, певна кількість людей мала переваги

перед іншими, коли вони були молодими. Ці переваги лише накопичувалися в зрілому віці. Інші люди в молодості стикалися з набагато гіршими обставинами, і ці «недоліки» могли протягом тривалого періоду часу невідгідно комбінуватися, що призвело до погіршення складних обставин. У поважному віці накопичені переваги можуть допомогти пом'якшити негативні сторони старості та позитивно вплинути на сприйняття життя, тоді як накопичені недоліки можуть створювати небезпечні обставини в цьому відношенні. У цій концепції моральні аспекти старіння спрямовані на моральні цінності, які суспільство визнає та підтримує, а також на роль, яку вони відіграють у соціальній інтеграції різних поколінь [8].

Джеймс Розен розробив теорію роз'єднання (відокремлення, відчуження). Він наголошує на тому, що коли людина виходить на пенсію, вона перестає бути частиною суспільства. Після виходу на пенсію міцні професійні зв'язки поступово стають штучними та з часом перериваються; соціальні зв'язки скорочуються до сімейних, але останні можуть бути лише формальними. Людина похилого віку стає менш залежною від правил і очікувань суспільства, взаємодіє з меншою кількістю людей і виконує менше соціальних ролей, ніж у зрілому віці. Вихід на пенсію, дорослішання дітей і початок самотнього проживання поза батьківським домом, а також зменшення зв'язків із друзями через хвороби або життєві втрати є ознаками соціального роз'єднання. Відповідно до цієї теорії, таке роз'єднання є адаптивним способом існування в старості. У теорії субкультури (А. Роуз) люди легше сприйматимуть старість, якщо вони належать до «субкультури літніх». Таким чином, культура служить стрижнем, який поєднує людей старшого віку, створюючи особливу близькість і відділяючи їх від інших вікових когорт. Це змушує пенсіонерів будувати окремі будинки, інтернати та навіть селища. Здебільшого норми поведінки, традиції та цінності, які засвоїло попереднє покоління, складають субкультуру літніх людей. Схожість таких норм і цінностей є основою для того, що люди еднаються у групи.

Люди, які належать до менших соціальних груп, мають більше взаємодій один з одним, ніж люди, які належать до більших соціальних груп [23].

Теорія вікової стратифікації, також відома як стратифікаційна концепція віку, розглядає суспільство як сукупність вікових груп, характеристики яких, а також виконання представниками соціальних ролей та наявність у них прав і привілеїв, відповідають певному віку. Вік є основою соціальної організації. Дослідження культурної специфіки соціальних явищ через універсальні категорії віку (дитинство, юність, молодість, зрілість і старість) є частиною стратифікаційного підходу до визначення віку. Існує думка, що вікова асиметрія проявляється у суспільній свідомості, коли молодому поколінню надають більше пріоритетів, ніж іншим поколінням, що пов'язано з орієнтацією на цінності молоді. Так, відомий соціолог Пітірм Сорокін вважав, що молодші вікові групи часто є провідними діячами та прихильниками реформ, тому в епохи трансформацій домінують молодші вікові групи. Якщо «...в епохи консервативні, спокійні й реакційні лідерами, правителями й власителями зазвичай виступають старі... то, зазвичай, лідери й лицарі соціального новаторства у більшості випадків є ставлениками молодих вікових груп». Визначено, що вікові групи мають опосередковану роль у значних і складних соціальних процесах. Загалом теорія вікової стратифікації звертає увагу на суспільний статус літніх людей і зміни, які відбуваються під час переходу з однієї вікової групи до іншої, а також у взаємовідносинах між віковими групами. Вихід на пенсію супроводжується втратою соціального статусу та можливостей контролю. Теорія соціальних естафет визначає, що певні соціальні програми та звичаї передаються від покоління до покоління. У результаті того, що особистість втрачає свою соціальну роль і важливе місце в суспільстві, а також відокремлюється від референтної групи, відбуваються зміни в структурі психологічного часу, які включають різке зменшення частки майбутнього або навіть його втрата, що призводить до беззмістовності та невизначеності в житті [16].

Концепція «щасливого старіння» описує елементи, що впливають на процеси старіння людини та її перебіг старості. Використовуючи нові досягнення в медицині та дослідженнях геронтологів, було визначено ті сторони життя людини, які можуть відсунути або навіть призупинити старіння. «Успішність» старіння розуміється як досягнення гармонії між внутрішнім світом літньої людини та зовнішнім світом. Це той стан, коли є почуття власної значущості та самоповаги, коли критичний погляд на самого себе поєднується з радістю життя та оптимізмом, а фізичний і психічний стан не вселяє страху. Відкритість до нових ідей і толерантність до інших поколінь сприяють позитивному настрою у старості. Загалом «успішне старіння» означає: низька ймовірність захворювань, широкі можливості для навчання та фізичної діяльності, активна участь у житті суспільства та низька ймовірність хвороб. Це можливо досягти за допомогою зусиль суспільства та відповідних зусиль літніх людей з вивчення та підтримки соціальних зв'язків, особливо з молодшими людьми. Крім того, вони повинні постійно брати участь у процесах як неформальної, так і інформальної освіти. Ця ідея розгортається в бік практичної сфери діяльності, яка безпосередньо стосується літніх людей. У певному сенсі вона стала гаслом для тих, хто хоче уникнути інвалідації та передчасного старіння. У реальному житті ця ідея виражається в кількох рекомендаціях, які надаються людям похилого віку. Вони включають необхідність залишатися в хорошому фізичному стані, що вимагає регулярного участі в спортивних заходах і фізичних вправах; необхідність продовжувати підтримувати активні соціальні зв'язки та спілкуватися з друзями, іншими людьми; необхідність регулярно відвідувати лікаря та уважно дотримуватися його порад і призначень [12].

Відповідно до ідеї «успішного старіння», розробленої в кінці 1900-х років, старіння, канон і захворювання — це різні процеси. Це був важливий крок, оскільки протягом тривалого часу дослідники процесів старіння здебільшого фокусувалися на уявленнях про втрату та занепад, які пов'язані зі старінням, а хвороби вважалися похідними старіння. Початкова модель

успішного старіння була розроблена прихильниками ідеї «успішного старіння», яка включала такі характеристики: низька ймовірність захворювання та інвалідизації, пов'язаної з хворобами; високий рівень фізичних і когнітивних можливостей; активна взаємодія з навколишнім середовищем, особливо соціальним.

Недолік моделі успішного старіння полягає в тому, що стратегія політики щодо старіння змушує людей похилого віку вірити в нереалістичний ідеал старіння. Ця модель дослідила певну кількість людей похилого віку, які досягли старості без захворювань. З іншого боку, багато досліджень показово свідчать, що старість без погіршення здоров'я або інвалідності є винятком. Розвиток людини та структурні зміни пов'язані зі старінням, соціальним процесом. Ряд дослідників стверджують, що різноманітні методи покращення життя людей похилого віку залежать від соціальних втручань і заходів, таких як навчання протягом усього життя, боротьба з дискримінацією та організація дозвілля. Насправді, «залежність» успішного і активного старіння від структурних можливостей у школах, офісах, будинках престарілих, сім'ях, громадах, соціальних мережах та суспільстві в цілому [10].

З точки зору суб'єктивних потреб, можливостей і ресурсів індивідуальне старіння може суттєво відрізнятись від соціальних і культурних умов. Але моделі активного та успішного старіння спрямовані на якнайдовше утримання та залучення старших до соціуму, а не на прирівнювання найстарішого періоду життя до періоду відпочинку. Теорія соціального потенціалу говорить про те, що сукупність можливостей, які має кожна людина та суспільство, може бути використана для досягнення суспільних і індивідуальних цілей. Ці цілі можуть бути як інструментальними, так і мотиваційними, пов'язаними з забезпеченням необхідних умов життєдіяльності, а також включають розширення самих можливостей людини та її можливостей для самореалізації [11].

Демографічний потенціал населення, який визначається його чисельністю та віково-статевим складом, є необхідною передумовою. Якісні

характеристики людей, стан їхнього фізичного та психічного здоров'я, соціальні спонукання, розвиток матеріальних і духовних потреб, можливість отримувати задоволення від трудової та іншої діяльності, соціальна мотивація поведінки та інші фактори впливають на багатомірність соціального потенціалу. Активність, орієнтація на майбутнє, цілеспрямованість і організованість життєздійснення є характеристиками соціального потенціалу, які є життєтворчими компонентами. Внутрішні та зовнішні умови мають комбінуватися, щоб створити найкращі умови для реалізації соціального потенціалу. Таким чином, для кожного суспільства створюються відповідні поля, або габітуси, в яких суб'єкти діють. Це проявляється в багатьох видах адаптаційно-перетворювальної діяльності, особливо в життєвих стратегіях. Живі стратегії можуть бути творчо-перетворювальними, пасивно-пристосованими або активно-пристосованими, а також кількома проміжними варіантами цих основних типів. Їх унікальність значною мірою залежить від внутрішньої точки зору на життя, або **життєвих перспектив**. Таким чином, в різних соціоекономічних, соціополітичних і соціокультурних умовах у суб'єктів формуються «типові» картини життя, які включають бачення життєвих перспектив і відповідні життєві стратегії. Ці картини, у свою чергу, складаються з комбінацій відповідей на передбачувані проблеми та події, які виникають у житті. Відповідно до теорії інклюзії, інтегрованої старості або теорії діяльності (активності), важливо підтримувати активну роль літніх людей, активізувати життєві ресурси в пізньому віці та бажання інтегруватися в суспільство людей поважного віку.

У цьому контексті питання безперервної освіти стає актуальним. Згідно з цією теорією, підтримання активності, соціальних ролей і збереження соціальних зв'язків призводить до «благополучної» старості [10].

Висновки до першого розділу

Термін “соціальний захист” виник в середині ХХ ст. та почав застосовуватися в міжнародно-правових актах та юридичній практиці у світі. Виникнення цього поняття та його застосування пояснюється великими змінами у соціальній політиці у багатьох країнах світу після Другої світової війни, керівники яких зрозуміли необхідність систематизувати різноманітні соціальні сфери. Зважаючи на старість як соціальну та наукову проблему, можна припустити, що літні люди стикаються з багатьма труднощами, пов’язаними з соціально-економічними, побутовими, психологічними, медичними та соціальними послугами. Крім того, для людей похилого віку характерними є проблеми соціальної ізоляції, страждання від негативної соціально-психологічної якості життя, нерозуміння оточуючих через їхні звички та небажання їх змінювати. Порівняно з попередніми віковими періодами, психофізіологічний компонент і старість найменше пов’язані з хронологічним віком. Удосконалення та спеціалізація закону гетерохронії демонструють складність процесу старіння. Цей закон сприяє збереженню та оптимізації функціонування одних систем, а також прискоренню інволюції інших. Організм зберігає найдовше функції, пов’язані з виконанням основних життєвих процесів у їх найбільш загальних формах. Різноманітність визначає особливості психічного та непсихічного розвитку в період старіння. Крім того, кожна зміна в період старіння унікальна. Визначаючи різновиди сучасної соціальної роботи з людьми похилого віку, важливо пам’ятати, що соціальна робота з цією віковою групою не завжди здійснюється ефективно та на достатньому рівні через відсутність обґрунтованих стратегій обслуговування та обмеження соціально-економічних можливостей держави забезпечити достатні ресурси для цієї діяльності. Враховуючи все сказане, можна зробити висновок, що ці проблеми потребують додаткових наукових досліджень і розробки нових методів і підходів до обслуговування людей похилого віку.

РОЗДІЛ II.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА ВЗАЄМОДОПОМОГИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ .

2.1. Оргструктурна модель соціальної роботи з людьми похилого віку

Соціальна робота з людьми похилого віку є життєво важливою для їх функціонування та запобігання розвитку економічних, психологічних, побутових і духовних проблем, оскільки ця демографічна група продовжує зростати в суспільстві. Таким чином, слід розвивати, удосконалювати та набувати більших обсягів, які охоплювали б усі сфери життєреалізування особи похилого віку, а це дало б змогу підвищити соціальну активність цієї вікової групи, зменшити їхню ізоляцію від соціуму та деградацію як суспільно корисних громадян, які можуть розвиватися. З цієї причини соціальна робота має бути спрямована на підтримку, супровід, захист, допомогу та піклування про осіб похилого віку [26].

У багатьох державах спостерігається тенденція до збільшення частки осіб похилого віку в структурі сучасного населення. Цей процес спостерігається найбільш інтенсивно в країнах Євросоюзу, де коефіцієнт старіння сучасного населення становить у середньому 25,4%. З цієї причини важливо розглянути соціально-економічні наслідки старіння сучасного населення, особливо вплив цих процесів на виробництво та споживання, а також на соціально-економічні умови життя громадян. В останні десять років міжнародне співробітництво в цій галузі стало більш інтенсивним через те, що розуміння того, наскільки важливим є старіння сучасного населення, яке має значний вплив на майбутній розвиток багатьох держав і регіонів. Також міжнародне співробітництво зосередилося на процесах старіння сучасного населення. Це призвело до створення базових принципів і цільових настанов, які регулюють політику в інтересах осіб похилого віку та захисті їх прав [27].

У цьому процесі задіяно багато неурядових і міжурядових організацій, включаючи ООН. Основні ініціативи міжнародного співробітництва щодо старіння:

- 1) Заходи та соціальні програми Першої Всесвітньої асамблеї з проблем старіння 1982;
- 2) Віденський міжнародний план дій з проблем старіння 1982;
- 3) Проголошення 1 жовтня Міжнародним днем осіб похилого віку 1990;
- 4) Принципи ООН стосовно осіб похилого віку 1991;
- 5) Глобальні цілі ООН з проблем старіння 1992;
- 6) Всесвітня зустріч на вищому рівні з соціального розвитку 1995;
- 7) Міжнародний рік осіб похилого віку 1999;
- 8) Розробка соціальних програм ООН з вивчення проблем старіння 1999 – 2000;
- 9) Саміт “Великої вісімки” 2000;
- 10) Друга Всесвітня асамблея з проблем старіння 2002;
- 11) Мадридський міжнародний план дій з проблем старіння 2002;
- 12) Конференція з проблем старіння Європейської економічної комісії на рівні міністрів 2007;
- 13) Декларація міністрів “Соціум для всіх соціосоціологічних груп: проблеми та можливості” 2007;
- 14) Доповідь Генерального Секретаря ООН “Подальша реалізація Мадридського міжнародного плану дій з проблем старіння: стратегічна рамкова програма реалізації” 2009 [28].

Глобальні організації вже декілька десятиліть намагаються знайти вихід з ситуації, що склалася. В 1982 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила міжнародний план дій з проблем старіння, який передбачає, що кожна держава має суверенне право та обов’язок розробляти та впроваджувати політику, пов’язану зі збільшенням частки осіб пенсійного віку. Цей план спрямований на розробку відповідних соціальних програм. Він служить орієнтиром для покращення зусиль урядів і суспільства щодо

ефективного вирішення проблем соціального забезпечення літніх людей, забезпечуючи їх можливості як повноправних членів суспільства. Принципи ООН «Зробити повнокровним життя осіб похилого віку», прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1991 року, найбільш чітко визначили місце та роль осіб похилого віку. Глобальні цілі з проблем старіння до 2001 року (1992 р.) також містять цілі щодо організації діяльності в інтересах осіб похилого віку, розділених на п'ять принципів: незалежність, участь, догляд, самореалізація та гідність. Міжнародні акти, такі як Європейська соціальна хартія (1961 р.) і Додатковий протокол до неї (1988 р.), а також конвенції та рекомендації Міжнародної організації праці, звертають особливу увагу на потреби осіб старшого покоління. Соціальні програми Всесвітньої зустрічі та Декларація про соціальний розвиток підтверджують це (Копенгаген, 1995 р.). Міжнародний день осіб похилого віку (1 жовтня) був заснований і вперше пройшов у 1999 році, що свідчить про велику повагу до старшого покоління. Міжнародний рік осіб похилого віку відзначається як знак визнання соціодемографічного вступу людства в пору зрілості та життєвих перспектив, які вони відкривають для розвитку зрілих уявлень та можливостей у суспільному, економічному, культурному та духовному житті в інтересах всезагального миру та розвитку в наступному столітті [29].

Тим не менш, умови у світі значно змінилися з часу прийняття Віденського плану дій щодо проблем старіння. Старіння соціуму поступово почало перетворюватися на всесвітній феномен. У результаті держави, що розвиваються, стали «центром» соціального старіння. До 2050 року в країнах, що розвиваються, кількість людей старше 60 років збільшиться в 4 рази порівняно з 2005 роком, а в розвинутих країнах цей показник становитиме 1,7 рази. Крім того, держави «з перехідною» економікою зіткнулися з непередбачуваними труднощами, пов'язаними з адаптацією систем соціального захисту до потреб похилого населення.

На Другій Всесвітній асамблеї ООН з питань старіння (м. Мадрид, Іспанія, 2002) оцінку значення демографічного старіння для суспільства порівняно з процесами глобалізації. На цій асамблеї було схвалено Мадридський міжнародний план дій з питань старіння, який передбачає, що в XXI столітті головним завданням державної політики та соціальних програм у сфері старіння буде побудувати соціум для всіх соціальних груп. ООН визначає соціальні групи як соціум, у якому різні покоління сприяють своєму спільному розвитку на основі принципів взаємності та справедливості у взаємостосунках поколінь. Крім того, майбутнє суспільства повинно базуватися на принципах взаємозв'язку між поколіннями та всіма віковими групами. Таким чином, кожній соціальній групі необхідно співпрацювати, щоб створити більш зрілий соціум. При цьому держава має відповідати за стратегічні підходи та фінансувати соціальні програми в рамках державної політики старіння. На Асамблеї в Мадриді уряди країн-членів ООН постановили, що їхні дії щодо старіння на національному та міжнародному рівнях будуть зосереджені на трьох найважливіших напрямках: старіння та розвиток соціуму; здоров'я та добробут людей похилого віку; і умови, які сприяють індивідуальному розвитку літніх людей та підтримують цей розвиток протягом життя. Відповідно до трьох пріоритетних напрямів були створені 18 пріоритетних розділів, 35 цілей і 239 рекомендацій для дій [27].

У 2007 році Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних Націй провела оцінку десяти зобов'язань, які містяться в регіональній стратегії здійснення Мадридського плану та виконуються урядом. У результаті було виявлено, що проблеми старіння сучасного населення відображаються у всіх політичних програмах і заходах соціального характеру. Багато держав провели реформи щодо старіння населення, приділяючи особливу увагу системам охорони здоров'я та ринку робочої сили. Існує особлива ситуація в державах з перехідною економікою, які, на відміну від розвинутих держав, не мають достатніх ресурсів для вирішення проблем, пов'язаних зі старінням сучасного населення. Таким чином, держави повинні

одночасно впроваджувати низку змін. Встановлено, що, незважаючи на обмежені ресурси, держави з перехідною економікою повинні більш активно враховувати нові методи та кращі інтеграційні моделі, щоб вирішити проблеми старіння сучасного населення .

Завершуючи роботу, Конференція ухвалила Декларацію міністрів «Соціум для всіх вікових груп: проблеми та можливості». Ця декларація демонструє оновлене зобов'язання урядів вжити відповідних заходів на національному та міжнародному рівнях, щоб протистояти викликам, пов'язаним із старінням сучасного населення, і сприяти розвитку гармонійного соціуму. У Декларації міститься заклик до впровадження комплексного підходу, який передбачає визначення старіння як пріоритетного питання та участі осіб похилого віку в суспільному житті, а також впровадження диференційованої державної політики для кожної соціальної групи [27].

Аналіз відповідності національного законодавства міжнародним стандартам дає змогу зробити висновок про те, що процес імплементації міжнародних договорів і врахування глобальних стандартів старіння на сьогодні не систематизований. Так Україна не брала участь у Мадридському міжнародному плані з проблем старіння. Водночас Мадридський план передбачає створення національних соціальних програм, за які кожна держава відповідає. Інші країни показали, що включення проблем старіння та проблем осіб похилого віку до національних соціальних програм розвитку є одним із необхідних кроків для успішної реалізації Мадридського плану. Одночасно слід вжити заходів щодо створення нових соціальних програм, мобілізації фінансових ресурсів і навчання людських ресурсів. У світлі поточних проблем осіб похилого віку слід констатувати, що рівень соціальної роботи та система соціальних служб, яка існує в Україні, нездатні вирішити величезну кількість проблем, які супроводжують життєреалізацію цієї соціальної групи в українському суспільстві. Зі збільшенням тривалості життєреалізування зменшується тривалість безпомічного існування людей

похилого віку, які страждають на хронічні та психічні захворювання . 60% тих, хто звертається за допомогою у соціальні та медичні служби, є людьми похилого віку з порушеннями повсякденних функцій. Для вирішення першочергових завдань обслуговування осіб похилого віку необхідна наявність висококваліфікованих фахівців соціальної роботи на всіх рівнях. Однією з основних проблем життєреалізування осіб похилого віку є соціально-психологічна . Вона пов'язана зі зменшенням соціальних зв'язків: виходом на пенсію, відокремленням дітей, втратою друзів і рідних .

У сучасній соціальній роботі з людьми похилого віку повинні вирішуватися такі оргструктурні завдання:

- попередження причин, які породжують проблеми осіб похилого віку;
- сприяння практичній реалізації прав та законних інтересів, забезпеченню можливостей самореалізації та самовиявлення осіб похилого віку, попередження соціальної ізоляції, відсторонення від активного життєвого шляху;
- диференціація підходів до розв'язання проблем похилого віку на основі врахування чинників соціального ризику, які впливають на їхній стан;
- додержання рівності та врахування можливостей осіб похилого віку при отриманні соціальної допомоги та послуг;
- виявлення індивідуальних потреб осіб похилого віку в соціальній допомозі та обслуговуванні;
- використання нових технологій сучасної соціальної роботи, які спрямовані на задоволення потреб осіб похилого віку;
- адресність при наданні соціальних послуг з пріоритетом сприяння літнім людям в ситуаціях, які загрожують їх здоров'ю та життю;
- забезпечення інформованості осіб похилого віку про можливості соціальної допомоги та послуг [10].

Соціальна робота з людьми похилого віку здійснюється в таких напрямках:

- соціальна допомога, соціальне забезпечення та створення необхідних матеріальних умов для нормального життя;
- соціальна робота в територіальних центрах та відділеннях денного перебування;
- догляд та соціальна підтримка вдома .

У багатьох державах кількість людей, які досягли пенсійного віку, наближається до піку. На 50-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН для підготовки та проведення Міжнародного року осіб похилого віку (1999) були визначені додаткові принципи сучасної соціальної роботи.

1. Основна ідея групи «незалежність»: особи похилого віку повинні мати доступ до основних суспільних благ і обслуговування, мати можливість працювати чи займатися іншими видами діяльності, які приносять прибуток, брати участь у визначенні термінів припинення трудової діяльності, зберігати можливість брати участь у соціальних програмах освіти та професійної підготовки, мати можливість жити в домашніх умовах, поки це можливо.

2. Основними принципами групи «участь» є те, що люди похилого віку повинні бути залучені до своєї реалізації у соціуму та активно брати участь у розробці та здійсненні державної соціальної політики, яка стосується їхнього добробуту, а також у створенні рухів чи асоціацій.

3. Основними принципами групи «догляд» є вирішення проблем, які стосуються забезпечення особи похилого віку доглядом і захистом з боку родини, громади, доступу до системи медичного обслуговування для підтримки чи відновлення оптимального стану та запобігання захворюванню, доступу до соціальних та правових послуг, користування послугами піклувальних установ і обов'язкового дотримання прав та їх основних свобод.

4. На основних принципах групи, яку називають «реалізацією внутрішнього потенціалу», базується ідея, яка стверджує, що люди похилого віку повинні мати можливість повністю реалізувати свій потенціал, щоб вони завжди мали доступ до суспільних соціальних програм у сферах освіти,

культури, духовного життя та відпочинку.

5. Відповідно до принципів групи «гідність» - люди похилого віку не повинні бути жертвами фізичного, психічного чи фізичного насильства. Ці принципи також стверджують, що люди похилого віку повинні мати право на справедливе ставлення незалежно від віку, статі, расової чи етнічної приналежності, індивідуальності чи іншого статусу, а також від того, скільки вони працюють [11].

Перераховані принципи спрямовані на те, щоб допомогти людям похилого віку вести повноцінне та повноправне життя, надаючи їм умови, необхідні для підтримки чи досягнення гідного життєвого шляху. Як наслідок, на основі цих принципів і вікових особливостей людей похилого віку можна виділити три категорії завдань для кожного віку: природньо-культурні, соціально-культурні та соціально-психологічні. Ці категорії складають основу сучасної соціальної роботи. В Україні «входження в старість» відбувається на фоні зниження рівня життя великої кількості людей. Особи похилого віку перші потрапляють у групу високого ризику, мають надмірну залежність від медичних, фінансових послуг і особливо потребують соціально-психологічної допомоги .

2.2. Взаємодопомога як технологія соціальної підтримки літніх людей

Соціальна робота з людьми похилого віку складається з багатьох підходів і компонентів. Вона охоплює такі сфери життєреалізування, як організація дозвілля, здоров'я, фінанси, подолання криз і формування «Я-концепції». Зрештою, для соціальних працівників важливим є розуміння психологічних особливостей людей літнього віку, їхніх можливостей і потреб. Селективна оптимізація життєреалізування людей похилого віку з компенсацією соціально-адаптивних амортизаторів є однією з основних ідей

у сфері сучасної соціальної роботи з людьми похилого віку. Розрізняють оптимальний, нормальний і патологічний процес старіння.

Згідно з цією концепцією, організація сучасної соціальної роботи складається з трьох елементів. По-перше, пошук життєво важливих компонентів для людини похилого віку, які були втрачені з віком. Йдеться про те, щоб індивідуальні потреби були задоволені та дозволили літнім людям мати контроль над своїм повсякденним життям. По-друге, оптимізація допомагає людям похилого віку знайти нові можливості та оптимізувати свій життєвий шлях у кількісному та якісному відношеннях. По-третє, компенсація, яка полягає у створенні додаткових джерел, що компенсують вікову обмеженість в адаптивному процесі, у використанні сучасних технік та технологій, що компенсують втрату слуху, поліпшують пам'ять [12].

З людьми похилого віку проводиться соціальна робота на двох рівнях. На більш широкому рівні соціальна державна політика розробляється з огляду на потреби людей похилого віку. Це включає створення пенсійних фондів та інших видів підтримки, а також створення комплексної системи соціального страхування, медичного, психологічного та консультаційного обслуговування. На мікрорівні відбувається дослідження умов побутового життя літніх людей, а також рівня та якості надання соціальної допомоги. Усі люди похилого віку мають право на повне задоволення своїх потреб. Однак це можливо лише за умови, якщо вони самі беруть участь у вирішенні проблем, які їх безпосередньо стосуються.

Групи взаємодопомоги – це невеликі, прив'язані до певного місця проживання групи, члени яких, маючи загальні проблеми, допомагають один одному. Вони відіграють важливу роль у вирішенні таких проблем. Практика показує, що ці групи складаються з п'яти - семи осіб, які живуть поруч і періодично спілкуються. Крім того, в соціальній роботі з людьми похилого віку потрібно використовувати три основні принципи:

- 1) вивчення людини в її соціальному середовищі;
- 2) розуміння психосоціального розвитку та становлення людини;

3) враховувати вплив соціокультурних факторів на розвиток людини.

Для прогнозування потреб у соціальному обслуговуванні та соціальній роботі в сучасному світі необхідно визначити динаміку зростання населення віком від 75 років і старше, а не лише загальне збільшення населення віком від 60 років. Наукові дослідження показали, що 80% людей старше 75 років найбільш безпомічні люди, які потребують повної сторонньої допомоги та обслуговування[13].

Розробка відповідних соціальних програм з наступними основними цілями взаємодопомоги може бути основою для здійснення такої діяльності:

- створення додаткових служб для осіб похилого віку, які добровільно допомагають своїм одноліткам;
- надання людям похилого віку можливості допомогти іншим, включаючи немічних, інвалідів, самотніх і хворих людей та отримати задоволення від усвідомлення своєї корисності та можливості покращити життя інших;
- використання досвіду та знань осіб похилого віку для допомоги дитячим садкам, школам, адміністрації шляхом консультацій;
- реалізація програм «Бабусі та дідусі приходять», у яких особи похилого віку допомагають дітям із маргінальних сімей долати труднощі з навчанням;
- сприяння покращенню зв'язків між різними поколіннями, зближення осіб похилого віку та молоді, передача свого життєвого досвіду та знань молодим [20].

Одним із найважчих завдань є соціальна робота з людьми похилого віку. Як наслідок цього, соціальні працівники повинні бути добре підготовлені щодо всіх аспектів життєреалізування людей похилого віку, а також знати про багато соматичних, психологічних, психопатологічних і морально-етичних проблем цих людей. Необхідно пам'ятати, що населення старших соціовікових періодів – це група, яка характеризується широким спектром внутрішніх відмінностей. Важливо не змішувати всі групи людей третього віку, краще розглядати кожну групу, яка має відхилення віком від п'яти до десяти років. Висвітлюючи систему життєреалізування осіб похилого віку,

слід зазначити, що літні люди самі вибирають стиль життєреалізування та сфери діяльності, які їм найбільше подобаються. Їхній вибір визначає те, як вони проведуть свій час, що їм цікаво та чим займатися.

Таким чином, у цей період життя людина похилого віку має вибір: жити спогадами про минуле чи жити сучасним і майбутнім, а також активно брати участь у взаємодії з людьми, які її оточують. Саме об'єктивний вибір допомагає їм віднайти сенс життєвого шляху та позбутися відчуття соціально-психологічної непотрібності. Якщо ми отримуємо точне та повне розуміння того, як система соціально-психологічних та біологічних факторів впливають на процес старіння людини, ми зможемо спрямувати зміни в умовах і способі життя людей похилого віку таким чином, щоб вони могли оптимально функціонувати. Ми також зможемо зрозуміти, як сучасні форми соціальної роботи можуть мати стримуючий вплив на процес старіння. Наприклад, створення клубів осіб похилого віку дозволяє приємно та плідно проводити час, творчо реалізовуватися, задовольняти різноманітні духовні потреби. Серед сучасних технологій соціальної роботи з літніми людьми на різних етапах старіння можна виділити кілька, які найбільше спрямовані на активізацію літніх людей і підвищення їх адаптивності. Клуби можуть об'єднувати людей за інтересами, але краще використовувати комплексний підхід до роботи клубу, приділяючи особливу увагу створенню різних секцій, які одночасно проводять різні заходи. Необхідно, щоб члени клубу самі брали участь у заходах і розробляли нові методи роботи. У клубі літні особи можуть займатися співом, танцями, постановкою спектаклів, прослуховувати лекції на різні теми, працювати в майстернях, їздити на екскурсії.

Клуб не тільки корисний для активного відпочинку, але й створює особливу атмосферу єдності поколінь, які діляться спільними проблемами та системою соціальних цінностей. Регулярність клубних зустрічей підвищує значущість комунікативної взаємодії у середовищі похилого віку, а обмін досвідом щодо вирішення різноманітних побутових проблем є важливим чинником підтримки адаптаційного механізму осіб похилого віку [12].

Створення груп самопомоги є ще однією життєво важливою технологією сучасної соціальної роботи з літніми людьми. Група була створена з метою систематизованої взаємної допомоги по вирішенню різноманітних проблем. Спочатку працівники відділення денного перебування ЦСО можуть взяти на себе організацію завдань, включаючи визначення місця та часу збору групи, а також порядку денного. На початку проекту група має включати не більше семи осіб. Рекомендується проводити зустрічі раз на тиждень тривалістю від однієї до трьох годин. Поступово до групи можуть приєднатися нові люди. Крім того, група може об'єднувати контингент громадян похилого віку, які мають схожу проблему, наприклад, цукровий діабет, а звідси спрямованість та методи роботи з групою також будуть специфічними. По мірі існування групи її члени працюють разом, щоб надати один одному різні послуги, такі як соціально-побутові, медико-гігієнічні та морально-підтримуючі. Вони працюють разом як партнери по спілкуванню та дозволяють один одному робити це [25].

Інформаційно-комунікативні технології є важливим засобом підвищення соціальної адаптованості старшого покоління. До них можна віднести способи ведення онлайн-прийому за допомогою соціальних програм, таких як Skype, Вайбер, впровадження соціальних програм «Інформаційно-комунікативне спілкування в режимі реального часу», особливо важливих для людей, які користуються соціальним обслуговуванням на дому. Це дозволяє проводити онлайн-конференції, консультувати клієнтів та проводити індивідуальні консультації. Спостерігається мінімізація часу доступу клієнта до соціально значимого закладу, що, це особливо важливо, дозволяє літнім клієнтам зберегти свій фізіологічний та часовий ресурс.

Технології соціального туризму мають на меті вивести людей похилого віку з рутини та монотонності повсякденного життя, розширити їхній кругозір, допомогти їм отримати нові знання та зарядитися новими враженнями. Подорожі на далекі відстані або короткочасні виходи на природу є одними з багатьох різновидів соціального туризму. Туризм з метою

вивчення культури, туризм з метою відпочинку, спортивний, медичний, екологічний, пригодницький, політичний тощо. При плануванні турів слід враховувати всі ризики, в першу чергу пов'язані зі здоров'ям осіб похилого віку, психічним здоров'ям та з багатьма іншими факторами. Такі технології, як психологічна стійкість, організація університетів третього віку та безпека осіб похилого віку, стали популярними та затребуваними останнім часом. Так, літні люди навчаються в університетах третього віку на різних факультетах, наприклад, правовій грамотності, інформаційним технологіям, психології, творчому розвитку та іноземним мовам. Після закінчення курсу студент отримує диплом. Школи психологічної стійкості осіб похилого віку створені для того, щоб заохочувати людей похилого віку працювати над собою, підтримувати свою психіку, боротися зі старечою деменцією, зменшити конфлікти в спілкуванні з оточуючими, зменшити рівень тривожності та інших важливих аспектів психології похилого віку.

У школі безпеки осіб похилого віку вони дізнаються, як протидіяти маніпуляціям, не стати жертвою шахраїв, дізнаються про ергономіку житла та багато іншого. Активне використання технологій, спрямованих на когнітивну сферу людей похилого віку, є важливим завданням, яке потребує часу і відповідає найважливішому завданню формування моделі активної вікової старості [10].

В кожному місті та районі є центри соціального обслуговування, які піклуються про непрацездатних людей. Спеціальна установа, яка надає послуги особам похилого віку та самотнім непрацездатним громадянам з метою підтримки їхньої життєзрілості та участі в соціальних заходах, називається територіальним центром соціального обслуговування. У цих центрах є відділення соціальної допомоги вдома, відділення соціальної та побутової реабілітації, відділення гуманітарної та суспільної допомоги, одійної допомоги, відділення організації харчування, відділення денного перебування. Територіальний центр соціального обслуговування утримують за рахунок коштів, виділених з місцевого бюджету на соціальний захист

населення, інших надходжень, у т.ч. у вигляді прибутку від діяльності підсобних сільських господарств, спеціальних цехів та діляниць центру, а також коштів суспільних благодійних фондів, пожертвувань.

Напрямки роботи територіального центру соціального обслуговування такі: якісне надання різних видів (до 40) побутових, медично–соціальних послуг особам похилого віку відповідно до висновків медичних працівників про ступінь втрати здатності до самообслуговування; придбання та доставка товарів з магазину або ринку за рахунок обслуговуваних громадян, приготування їжі, доставка гарячих обідів, годування, у т.ч. у пунктах харчування, їдальнях; створення умов для посильної праці, у т.ч. навчання та трудової перекваліфікації громадян похилого віку; виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів, відвідування хворих в закладах охорони здоров'я, здійснення лікувально–оздоровчих, профілактичних заходів та соціально–психологічної реабілітації, госпіталізація, консультування у медичних працівників та інших спеціалістів; надання системи платних послуг через власні пункти побуту (прання білизни, хімчистка, ремонт взуття та побутової техніки, одягу, перукарські послуги); читання вголос преси; оплата платежів; обробіток присадибних ділянок; організація надання різних видів протезно–ортопедичної допомоги; оформлення документів на санаторно–курортне лікування, влаштування до будинку–інтернату, будинку для ветеранів тощо; оформлення замовлень та організація контролю за своєчасним та якісним обслуговуванням підприємствами торгівлі, громадського харчування, побуту, зв'язку, службами житлово–комунального господарства, закладами культури; встановлення та підтримання зв'язків з підприємствами, установами та організаціями, де колись працювали підопічні, для надання їм допомоги [25].

В Україні будинки - інтернати є поширеною формою утримання осіб похилого віку, до яких приймають на повне державне забезпечення осіб похилого віку (жінок з 60 років, чоловіків з 65 років), осіб з інвалідністю старше 18 років I-II групи. У цих будинках-інтернатах людям похилого віку надають одяг, взуття, харчування. В усіх будинках-інтернатах є медпункти,

ізолятори та карантинні кімнати з медичним обладнанням. В нашій країні особам похилого віку та особам з інвалідністю надають медичну допомогу 350 медичних працівників і 2150 медсестер. Система будинку-інтернату соціального захисту є стаціонарною соціальною та медичною установою, яка призначена для постійного проживання ветеранів війни та праці, громадян похилого віку та осіб з інвалідністю, які потребують стороннього догляду, побутового та медичного обслуговування. Завданнями будинку-інтернату соціального захисту є забезпечення матеріально-побутових потреб людей похилого віку, створення сприятливих умов для їх життя. Соціальна допомога людям похилого віку передбачає надання фінансової або натуральної допомоги у вигляді послуг або пілг відповідно до законодавчо закріплених соціальних гарантій із соціального забезпечення державою. Соціальна допомога має характер періодичних чи разових доплат до пенсій та допомог, натуральних видач і послуг з метою надання адресної, диференційованої підтримки різним категоріям осіб похилого віку, ліквідації чи нейтралізації критичних життєвих ситуацій, які викликані важкими соціально-економічними умовами [12].

В сучасному світі існує три різновиди соціальної допомоги: адресна соціальна допомога, термінова соціальна допомога та бригадна соціальна допомога для важкохворих. Термінова соціальна допомога передбачає надання допомоги разового характеру людям похилого віку, які її гостро потребують. Літні люди, які перебувають у особливо складних життєвих ситуаціях, отримують адресну соціальну допомогу. Їх відвідують соціальні працівники, які надають необхідну побутову чи соціально-психологічну допомогу. Бригадна форма допомоги важкохворим людям похилого віку включає комплексне надання соціальних та медичних послуг. Медичні сестри надають сестринський догляд, а фахівці соціальної роботи надають послуги побутового характеру людям похилого віку.

В Україні робота з людьми похилого віку матеріально прирівнюється до роботи помічника фахівця соціальної роботи в соціальних службах

розвинених держав. Вона малопrestiжна та низькооплачувана за характером. Більшість людей, які працюють у сфері соціальної допомоги, таких як лікарі, медичні сестри, адміністратори, керівники та обслуговуючий персонал, працюють зі старими людьми через певні обставини, а не тому, що це їх справжнє покликання. В Україні приділяється увага підтримці нормального життєвого рівня для осіб похилого віку на рівні виживання, тоді як за кордоном створюються вищі навчальні заклади для осіб похилого віку та є розгалужена система рекреаційних та реабілітаційних установ. Таким чином, вдосконалення соціальної робота з людьми похилого віку в Україні займає пріоритетне місце в системі соціального захисту. Одним із найбільш поширених напрямків у сфері соціального захисту сучасного населення є соціальна робота з літніми людьми. Цей напрям має стратегічне значення через демографічне старіння сучасного населення, тобто поступове збільшення частки похилого віку в загальному обсязі населення [20].

2.3. Технологічні ресурси соціального захисту людей літнього віку в умовах воєнного стану.

Соціальна допомога є інструментом соціального захисту громадян. Україна має суттєве законодавче забезпечення щодо надання соціальної допомоги різним категоріям населення, у тому числі літнім людям. Основним нормативно-законодавчим документом є Конституція України. В статті 46 зазначається, що: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення;

створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними». Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування літніх громадян, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [9].

Військове вторгнення рф в Україну завдало шкоди мільйонам людей різного віку. Але через те, що люди похилого віку більш вразливі, їхня фізична безпека також піддається особливому ризику. Зрештою, єдиним прямим шляхом до захисту прав цивільних осіб похилого віку в Україні є припинення протиправної війни між росією та Україною. Лора Міллз, дослідниця Amnesty International із питань прав людей похилого віку та людей з інвалідністю, заявила: «Спустошливе вторгнення рф непропорційно впливає на людей похилого віку в Україні, багато з них вимушені лишатися на територіях, де існує постійний ризик ураження від невпинних обстрілів із землі та неба». Наразі літні люди або залишаються в небезпечних домівках, або, коли їм вдалося евакуюватися, опиняються в притулках, де не вистачає ресурсів, щоб задовольнити їхні потреби, особливо тих, хто має інвалідність. Людей похилого віку часто переводять із притулків до державних установ. Міжнародна спільнота повинна постійно вживати заходи, щоб пришвидшити допомогу цій групі населення.

Уряд України доклав значних зусиль для евакуації людей з територій, уражених конфліктом. Наприклад, у липні 2022 року уряд оголосив про обов'язкову евакуацію близько 200 тисяч людей з Донеччини. Коли організація Amnesty International відвідала сім установ для людей похилого віку та осіб із інвалідністю в Україні, вона виявила, що ці заклади не могли надати належний рівень догляду, особливо для людей похилого віку з обмеженою мобільністю, частково через брак працівників. Незалежні українські спостерігачі повідомили, що такі умови існували ще до вторгнення, що лише посилює ситуацію. Крім того, Amnesty International задокументувала випадки, коли люди похилого віку жили в будинках, де не було електрики, газу чи води; вікна чи дахи, пошкоджені агресором, більше

не захищали від дощу, снігу чи холоду. Amnesty International закликала уряди та міжнародні організації активізувати зусилля з підтримки літніх людей в Україні, сприяючи добровільній евакуації літніх людей за кордон, гарантуючи, що літнім людям надається пріоритетна фінансова допомога, а також підтримуючи створення фізично доступного житла. Amnesty International вважає вторгнення РФ в Україну актом агресії. Організація фіксує порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права під час війни в Україні з 24 лютого 2022 року. Amnesty International неодноразово зверталася до посадових осіб і військових, відповідальних за агресію та порушення. Крім того, організація підтримує розслідування Міжнародного кримінального суду в Україні проти порушень прав людини. Узгоджені зусилля ООН та її органів, а також дії на національному рівні відповідно до принципу універсальної юрисдикції, необхідні для досягнення всебічної відповідальності за протиправні дії агресора в Україні [7].

Отже, люди похилого віку більш уразливі, а тривога та страх погано впливають на їхні фізичні та емоційні системи. Геронтопсихологія вивчає явища, особливості психологічних процесів, поведінку та динаміку особистісних змін, пов'язаних зі старінням. Вона досліджує інволюційні тенденції, такі як притуплення окремих психічних функцій, затухання певних процесів і зниження активності особистості. Загальна та соціальна психологія є частинами геронтології, яка вивчає медикобіологічні та соціологічні аспекти старіння. Одним із найскладніших питань, з якими стикається геронтопсихологія, є визначення віку старості, оскільки це явище, яке включає як соціальне, так і психологічне старіння, і початок соціального та психологічного старіння в часі може не збігатися з початком біологічного старіння. Науковці визначають процес старіння як внутрішньо-суперечливий процес, у якому закон гетерохронії (різна спрямованість змін у різних функціональних системах організму) призводить до зниження активності організму. Еволюційно-інволюційні зміни в центральній нервовій системі, особливо ослаблення процесів збудження та гальмування, мають вирішальне

значення. Суперечливість, нерівномірність і психологічні функції посилюються під час геронтогенезу. З віком у вибіркового характері погіршуються функції слухового апарата, сенсорне поле зору та сприйняття кольорів. Зниження рівня соціально-психологічного захисту є значною проблемою в період геронтогенезу, зокрема поява почуття незахищеності, яке виникає в результаті руйнування багатьох важливих зв'язків. Це може спричинити надмірну агресивність, внутрішньоособистісні та міжособистісні конфлікти, а також спроби суїциду.

Геронтопсихологія використовує вікову, загальну та соціальну психологію для свого дослідження. В останні кілька десятиліть значення досліджень, які базуються на лонгітюдному підході до аналізу вікових змін особистості, зростає. Сучасна геронтопсихологія звертає увагу на те, як змінюються діяльність і працездатність людини, ціннісні переконання та смислові перетворення особистості під час старіння [23].

Дослідження показали, що люди похилого віку потребують умов життя, які одночасно оберігають і заохочують бажання робити щось самостійно. Люди похилого віку є чутливими членами населення і тому потребують особливої уваги. Поділяємо думку Є. Холостової щодо наступних проблем, з якими стикаються люди похилого віку: хвилювання через певні втрати (наприклад, фізичну активність, слух, зір, смерть близької людини), психологічні зміни (наприклад, розчарування, відторгнення); зниження психологічних здібностей і можливостей через гострі захворювання, психічні хвороби, почуття ощадливості, надмірна жадібність; наслідки алкоголізму.

У соціально-психологічному аспекті виділяють такі проблеми людей похилого віку: розрив основних соціальних зв'язків, зумовлений зниженням соціальної активності, працездатності, виходом на пенсію, віддаленням від батьків дорослих дітей, звуженням інтересів, кола спілкування тощо; проблеми у тому числі зі здоров'ям (включаючи медикобіологічні (переживання болю і необхідності терапевтичного впливу), матеріальні (відсутність фінансування для якісного лікування та підтримки життя) та

психологічні аспекти (приміром, труднощі у самообслуговуванні), а також із наближенням (очікуванням) смерті; соціально-психологічна та морально ціннісна дезадаптація в суспільстві внаслідок зміни сучасної системи соціальних установок і цінностей, зниження рівня толерантності особистості, втрати близьких і, як наслідок, самотність, самоізоляція, проблеми у спілкуванні; зміна соціального, економічного статусу (престижність особистості, погіршення матеріального становища, низька якість життя, збільшення залежності від інших тощо), питання взаємин з іншими віковими групами; проблеми з організацією вільного часу та відпочинку; криза пізнього віку, переживання відсутності життєвої перспективи, обмеженість самореалізації та інші психологічні проблеми особистості [23].

Проблеми «ейджизму» та жорстокого ставлення до людей похилого віку також займають важливе місце в соціальній роботі. Суть концепції «ейджизму» означає дискримінацію або погане ставлення до певної групи людей, яка проявляється у готовності адекватно сприймати лише тих, хто відповідає заздалегідь визначеному віковому критерію. Такі проблеми виникають через різноманітні стереотипи про людей похилого віку, які зустрічаються щодня. Стереотипи надто узагальнені, щоб враховувати реальні обставини. Стереотипізація старших людей полягає в невіправдано негативному ставленні до віку. Недиференційовані та упереджені судження приписують старшим людям лише погані якості, які знижують їх цінність для суспільства.

Окрім перерахованих вище труднощів, пов'язаних із початком повномасштабного вторгнення, виникли труднощі з евакуацією з найбільш небезпечних місць і небажання людей покинути свою домівку. Люди похилого віку, які змогли або захотіли виїхати, потребували медичної, гуманітарної допомоги та інших соціальних послуг. Похилі люди часто не сприймають зміни. Саме літні люди частіше відмовлялися від пропозиції виїхати в більш безпечне місце, коли почалася масова евакуація людей з прифронтових міст та сіл країни. Люди похилого віку аргументували свій

вибір тим, що вони не потрібні нікому там і краще залишатися вдома, а деякі взагалі ніколи не виїжджали. Таким людям важко адаптуватися до нових змін і середовища. Люди похилого віку втрачають значну кількість своїх ресурсів, щоб звикнути та адаптуватися до нового. У більшості випадків люди розуміють, що тимчасово залишити свою оселю не означає, що вони обов'язково повернуться додому. Людям похилого віку складніше соціально взаємодіяти та спілкуватися, що ускладнює адаптацію до нового місця. Відзначається не лише зменшення кількості контактів між людьми, але й погіршення якості людських взаємин. Спілкування може обмежуватися привітанням з сусідами, продавцями, листоношею та іншими людьми, з якими потрібно зустрічатися, щоб купувати продукти харчування, ліки, отримати кореспонденцію, пенсію тощо.

Часто літні люди швидко втомлюються від активних соціальних контактів і потребують відпочинку та спокою. Втрачається соціальна повнота життя, а також обмежуються кількість і якість зв'язків з суспільством. Отже, люди похилого віку, які позбавлені можливості спілкування, посильної допомоги, постійного руху та дії, часто відчують себе непотрібними, покинутими, незатребуваними та знеціненими. Вони не хочуть стати тягарем для інших, що дехто з них сприймає як приниження та добровільне ув'язнення. Організм людини похилого віку зазнає незворотних вікових змін, а її фізичне здоров'я погіршується. Крім того, здатність організму справлятися зі стресом і непередбачуваними ситуаціями знижується. Люди похилого віку слабкі та нездатні переносити тривалі фізичні та психоемоційні навантаження. Людям похилого віку часто важко адаптуватися до переміщення через їхні фізичні та психічні проблеми. Основними потребами людей цього віку є уникнення страждань (які пов'язані зі страхом захворіти на різні соматичні захворювання), врятування (що пов'язане зі страхом бути безпорадним) і стабільність (яка пов'язана зі страхом перед новими обставинами, залежністю від близьких і власної території) [15].

Людина похилого віку може отримати такі соціальні послуги, як забезпечення продуктами, транспортні послуги, здійснення соціально-побутового патронажу, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів, ремонт, тощо, відповідно до їхніх наявних проблем. Психологічні послуги включають психологічну корекцію, консультації щодо психічного здоров'я та покращення відносин з оточуючим соціальним середовищем. Соціально-педагогічні послуги включають виявлення та сприяння різноманітним інтересам і потребам громадян, а також організацію культурних заходів. Соціально-медичні послуги: підтримка, профілактика та подолання хвороб. Соціально-економічні послуги включають надання матеріальної чи фінансової допомоги. Юридичні послуги: надання юридичних консультацій щодо чинного законодавства, а також захисту прав і інтересів громадян. Інформаційні послуги: навчання та інформація, необхідна для вирішення складних життєвих ситуацій [7].

Висновки до другого розділу

Соціальна сфера включає в себе роботу з людьми похилого віку. За останні кілька років значно змінилася оцінка ролі людей старшого віку в житті суспільства; все більше людей усвідомлюють, наскільки вони важливі для збереження моральних і духовних традицій і цінностей сім'ї, роду та нації, а також для економічного, соціального та політичного розвитку країни. Соціальний захист населення людей похилого віку – це комплекс економічних, соціальних і правових гарантій, який має базуватися на принципах милосердя та поваги. У багатьох державах спостерігається тенденція до збільшення частки осіб похилого віку в структурі сучасного населення. Цей процес спостерігається найбільш інтенсивно в країнах Євросоюзу, де коефіцієнт старіння сучасного населення становить у середньому 25,4%.

З цієї причини важливо розуміти та дослідити соціально-економічні наслідки старіння сучасного населення, особливо вплив цих процесів на

виробництво та споживання, а також на соціально-економічні умови життя громадян. До прямого обов'язку держави належить створення гідних умов життя для людей похилого віку, забезпечення їм належного захисту та підтримки. Загальні права людей похилого віку сформульовано в Міжнародній декларації прав людини, Європейській Конвенції про захист прав і основних свобод людини, Деклараціях ООН, ЮНЕСКО, ВООЗ. На Другій Всесвітній асамблеї ООН з питань старіння (м. Мадрид, Іспанія, 2002) оцінка значення демографічного старіння для суспільства порівняно з процесами глобалізації. Принципи ООН «Зробити повнокровне життя осіб похилого віку», прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1991 року, найбільш чітко визначили місце та роль осіб похилого віку. Глобальні цілі з проблем старіння також містять цілі щодо організації діяльності в інтересах осіб похилого віку, розділених на п'ять груп : незалежність, участь, догляд, самореалізація та гідність. Створення груп самопомоги є ще однією життєво важливою технологією сучасної соціальної роботи з літніми людьми. Групи були створені з метою систематизованої взаємної допомоги людей похилого віку по вирішенню різноманітних проблем. Люди всіх вікових категорій мають право на повне задоволення свого життя. Однак це можливо лише за умови, якщо вони самі беруть участь у вирішенні проблем, які їх безпосередньо стосуються. Таким чином, серед літніх людей організувались групи взаємодопомоги. Це невеликі, прив'язані до певного місця проживання групи, члени яких, маючи загальні проблеми, допомагають один одному. Вони відіграють важливу роль у вирішенні таких проблем.

Військове вторгнення РФ в Україну змінило життя громадян будь-якого віку і призвело до втрати домівок мільйонів людей. Також продовжує існувати особлива загроза фізичній безпеці людей похилого віку через вразливість цієї категорії населення. Уряд України доклав значних зусиль для евакуації людей з територій, уражених конфліктом. Організація Amnesty International постійно закликає уряди та міжнародні організації активізувати зусилля з підтримки літніх людей в Україні, сприяючи добровільній евакуації

цих громадян за кордон та гарантуючи, що вони отримують фінансову допомогу в пріоритетному порядку, а також підтримуючи створення фізично доступного житла для людей похилого віку з інвалідністю. Україна має суттєве законодавче забезпечення щодо надання соціальної допомоги різним категоріям населення, у тому числі літнім людям. Але, на даний час, єдиним прямим шляхом до захисту прав та збереження життя цивільних осіб похилого віку в Україні є припинення протиправних військових дій росії на території нашої країни.

РОЗДІЛ III.

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД НАДАННЯ ДОПОМОГИ ЛЮДЯМ ЛІТНЬОГО ВІКУ.

3.1. Діяльність волонтерських організацій та недержавних установ в Україні в наданні послуг людям похилого віку.

Після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року значна кількість населення зазнала великих втрат та потребувала допомоги. Активними суб'єктами соціальної допомоги та соціального захисту для людей похилого віку стали окремі волонтери, волонтерські групи державних, громадських організацій, вищих навчальних закладів, приватних установ тощо. Вони здійснюють свою діяльність у інформаційно-просвітницькому, профілактичному, реабілітаційному, рекреативному, соціально-рекламному, соціально-побутовому, охоронно-захисному та фандрейзинговому напрямках.

Волонтерський рух — це добродійна діяльність, яку виконують фізичні особи заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства в цілому, без отримання заробітної плати або просування по службі. Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтерська діяльність визначається як добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, яку волонтери здійснюють шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерський рух вважається досить молодим явищем у нашій країні, оскільки він розвивався вкрай повільно до подій, які сталися в 2014 році [5].

Але Революція Гідності, анексія Криму та війна на Донбасі, змінили волонтерську діяльність в Україні. Соціологічні дослідження показують, що події, які відбулися в 2014 році, викликали величезну хвилю громадської об'єднаності, що призвело до збільшення популярності волонтерського руху в Україні. Внутрішня політична криза та зовнішня агресія були двома основними причинами цієї активності. Внутрішньополітична криза призвела до дисбалансу в системі державного управління, неефективних управлінських рішень, нестачі ресурсів, зовнішніх нападів, які погіршили

здатність держави виконувати свої обов'язки та забезпечувати потреби громадян. Кризові події, які сталися в країні, поставили під загрозу існування України як держави, і її громадяни, розуміючи це, взяли на себе відповідальність за розвиток подій. При цьому волонтерство набуло всіх ознак найефективнішої форми самоорганізації населення.

Дуже відрізняється від схеми 2014–2015 рр. діяльність волонтерських організацій, які забезпечують стійкість тилу для перемоги на фронті. По-перше, волонтерські організації допомагають одному, або кільком підрозділам збройних сил України. По-друге, волонтерські організації спеціалізуються на конкретних видах допомоги. Наприклад, деякі організації надають військове обладнання, інші надають додаткові товари та одяг. По-третє, на відміну від попередніх років, з 2022 році волонтерські організації отримують мозаїчне фінансування через краудфандинг, бізнес-благодійність і гранти міжнародних організацій. Значну роль відіграє збір коштів через соціальні мережі. За даними дослідження організації Zagoriy Foundation «Благодійність у часи війни», за останній рік 86% мешканців України стали благодійниками та кожен третій українець був волонтером (у порівнянні з 5% у 2021 році) [4].

Таким чином, волонтерські організації нині функціонують як маркетингові компанії, які досліджують локальні потреби фронту, збирають кошти з різних джерел, проводять пошук, замовлення та придбання необхідного обладнання, товарів тощо в Україні та за кордоном, а також працюють як логістичні компанії, які забезпечують постачання, оформлення та транспортування вантажів до клієнтів.

Початок війни 2022 року спонукав до подальшого зростання волонтерського руху в Україні. Постанова КМУ від 7 березня 2022 р. N 220 «Питання надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні» визначає, що державна гуманітарна допомога включає:

- забезпечення людей їжею та питною водою, одягом і взуттям, засобами гігієни та товарами першої необхідності;
- забезпечення ліків і медичних препаратів;
- облаштування місць розміщення для осіб, які були евакуйовані у зв'язку з бойовими діями;
- надання грошової допомоги.

Для отримання допомоги потрібно звернутися до органів місцевої влади, які допоможуть зареєструватися або подати заявку через інформаційну платформу «ЄДопомога». Це платформа, яка надає можливість отримати як грошову так і гуманітарну допомогу українцям, які постраждали від агресії Росії. Також люди похилого віку можуть звернутися до районних управлінь соціального захисту населення за гуманітарними наборами продуктів та одягу. Допомогу надають громадські та благодійні організації, які були засновані ще до початку війни на Сході України, а також нові організації, створені після повномасштабного вторгнення [17].

Наприклад, гуманітарна організація «Проліска», створена волонтерами 10 липня 2014 року, допомагає мирним громадянам, які постраждали внаслідок війни. ГО «Проліска» працює в зоні конфлікту Луганської та Донецької областей. Вона надає гуманітарну допомогу, соціальний супровід, психологічну допомогу, допомогу в відновлення інфраструктури, відновлення пошкодженого житла та транспортну допомогу людям, які проживають в ізольованих та постраждалих від війни населених пунктах, які не мають інфраструктури та доступу до соціальних та адміністративних послуг.

На основі подій, які відбуваються в країні з 2022 року, громадська організація «Миколаїв разом» розпочала свою роботу з волонтерства. З самого початку війни волонтери почали надавати допомогу нашим громадянам на всій неокупованій території України. Організація захищала місто, допомагаючи добровольцям. Потім почала допомагати, рятувати та підтримувати родини, які знаходяться в небезпечних місцях і потребують гуманітарної допомоги. Організація «Миколаїв разом» має на рахунку

близько тисячі людей, яким надавалася гуманітарна допомога у вигляді наборів продуктів, ліків, одягу, засобів гігієни та дитячих сумішей [4].

ADRA Ukraine є частиною глобальної мережі Адвентистського агентства допомоги та розвитку (ADRA), яке працює в понад 130 країнах по всьому світу. ADRA International була заснована в 1956 році як один із підрозділів Церкви адвентистів сьомого дня (АСД). Вона також має консультативний статус при Економічній і соціальній раді ООН. Основним завданням ADRA є допомога найбіднішим і найуразливішим групам населення, покращуючи їхнє життя та змушуючи їх бути активнішими та більш здатними долати складні життєві обставини. Починаючи з 21 лютого 1993 року благодійна організація ADRA Ukraine офіційно зареєстрована та виконує гуманітарні проекти. ADRA Ukraine пропагує здоровий спосіб життя та надає допомогу переселенцям, їхнім сім'ям, дітям-сиротам, вихованцям дитячих будинків та притулків, пацієнтам лікарень, особам у гарячих точках, особам з інвалідністю та людям похилого віку, які постраждали під час конфліктів і катастроф [2].

Організація «Незабутні UNITED» підтримується Міжнародною незалежною медичною організацією «Лікарі без кордонів» (Médecins Sans Frontières). Фонд «Незабутні» створений для того, щоб допомогти людям похилого віку, людям з деменцією та їхнім родичам отримати необхідну допомогу в умовах війни. Благодійний фонд «Незабутні» з початку повномасштабної війни в Україні надає своєчасну допомогу людям з деменцією, їхнім родичам і опікунам відповідно до звернень людей, а також налагоджує зв'язки з громадськістю, владою та всіма сферами суспільства.

Щоб покращити продуктивність і якість надання послуг, необхідно краще зрозуміти проблеми, з якими стикаються сім'ї людей з деменцією під час тотальної війни, і яку допомогу вони потребують. Отже, тематичне дослідження «Вплив загальної війни в Україні на життя людей з деменцією та їхніх сімей» було проведено фондом з метою покращення якості послуг і надання рекомендацій щодо планування допомоги людям з деменцією в

умовах війни. Сайт Handy Friends for Ukraine об'єднує українців у всьому світі. HandyFriendsBot, цифровий помічник, який доступний у вигляді чат-боту в Вайбері або Telegram, допоможе знайти житло, зареєструватись, отримати інформацію щодо медичних послуг, навчання та юридичних консультацій, а також повернутися додому, коли війна закінчиться. Цей чатбот створено для того, щоб допомогти волонтерам працювати та дати користувачам можливість дізнатися необхідну інформацію на найпоширеніші запитання. Окрім отримання необхідної інформації, цей бот може допомогти волонтерам скерувати їх для отримання допомоги компетентним експертам, щоб вирішити проблему швидко. Крім того, цифровий помічник забезпечує зручний майданчик для авторів, який дозволяє їм ділитися корисною інформацією з мільйонами українців, які проживають за кордоном [5].

Напрямки діяльності центру допомоги «Save Ukraine» включають евакуацію, розселення, гуманітарну допомогу, соціальну реабілітацію дітей, відновлення зруйнованих міст, відкриття їдальнь у зоні потреб і адресну допомогу. Сирітські сім'ї, багатодітні сім'ї, прийомні сім'ї, опікунські сім'ї, дитячі будинки сімейного типу, люди похилого віку, особи з інвалідністю та сім'ї з важкими життєвими обставинами є окремими групами, яким центр надає допомогу. На даний момент Центр взаємодопомоги охоплює всю буферну зону вздовж лінії розмежування на сході України, а волонтери надають допомогу у 27 населених пунктах. ООН визнала Центр взаємодопомоги «Збережи Україну» і включила його до Плану гуманітарного реагування в 2016, 2017 і 2018 роках. ООН також рекомендувала йому фінансування міжнародних партнерів.

СпівДія — волонтерська P2P-платформа, заснована за підтримки Координаційного штабу з гуманітарних та соціальних питань Офісу Президента України. Крім того, СпівДія має такі проекти, як: СпівДія Шелтер — це місце, де тимчасово проживають внутрішньо переміщені особи, які постраждали від війни; юридична підтримка — надає безкоштовну правову допомогу людям, які постраждали від війни, через консультації

професійних юристів, зокрема щодо оформлення звернень, компенсацій, субсидій, соціальних виплат тощо. Психологічну підтримку можна отримати через індивідуальні та групові консультації, а також через освітні та інформаційні заходи, спрямовані на підтримку кожного потребуючого громадянина України [4].

«Восток SOS» — це громадська організація, яка надає повну допомогу внутрішньопереміщеним особам і постраждалим від збройного конфлікту. 5 травня 2014 року активісти луганського Правозахисного центру «Поступ», кримського Правозахисного центру «Дія» та Цивільного сектору луганського Євромайдану почали допомагати тим, хто постраждав від конфлікту на сході України. «Поступ» був одним із перших волонтерів, які розпочали надавати допомогу потребуючим людям, включаючи пошук житла для тимчасових переселенців на сході країни та в Криму. Крім того, волонтери займалися логістикою, пошуком зниклих, звільненням та реабілітацією жертв викрадень, збором та розподілом гуманітарної допомоги, надавали психологічну допомогу людям і доставляли гуманітарні вантажі в міста, розташовані поблизу фронту. В 2015 році громадська організація «Восток-SOS» перетворилася на благодійний фонд «Восток-SOS». Ця благодійна організація продовжує надавати допомогу жертвам збройного конфлікту та переселенцям, працює над відновленням міст та селищ регіону, які постраждали від військової агресії, і сприяє демократичним змінам у регіоні та в країні в цілому [3].

3.2. Світовий досвід та європейська перспектива посилення прав та інтеграції людей похилого віку

Міжнародна декларація прав людини, Європейська Конвенція про захист прав і основних свобод людини, Декларація ООН, ЮНЕСКО та ВООЗ

визначають загальні права людей похилого віку. Право осіб похилого віку на соціальний захист реалізується через надання особам похилого віку можливості якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства шляхом: забезпечення достатніх ресурсів, які дозволяють їм жити на задовільному рівні і брати активну участь у суспільному, соціальному і культурному житті; забезпечення інформації про послуги і програми, які існують для осіб похилого віку, а також про можливості їхнього використання; надання особам похилого віку можливості вільно обирати спосіб свого життя і незалежно жити у знайомому для них оточенні так довго, як вони забажають і зможуть, шляхом забезпечення житла, пристосованого до їхніх потреб і стану здоров'я, або шляхом надання належної допомоги для реконструкції їхнього житла; забезпечення медичного обслуговування та послуг, яких вимагає їхній стан здоров'я; забезпечення особам похилого віку, які проживають у будинках для престарілих, гарантій надання належної допомоги із повагою до їхнього особистого життя і гарантій участі у прийнятті рішень, що стосуються умов життя у їхньому будинку для престарілих [27].

Корисний звіт під назвою «Посилення прав та інтеграція людей похилого віку з інвалідністю та людей похилого віку з обмеженими можливостями: європейська перспектива» вивчає різні рамки, які впливають на надання послуг, а отже, на якість життя цих людей. Рекомендації, наведені нижче, стосуються потреб обох груп і базуються на аналізі практики держав-членів Ради Європи щодо надання послуг людям похилого віку з обмеженими можливостями та людям похилого віку з інвалідністю. Індивідуальна основа: включає заходи для підготовки людей з обмеженими можливостями до змін і переходу, оцінку потреб і планування послуг для окремих осіб, а також гарантії прав на повну інформацію та консультації. Правова база: з особливим акцентом на допомозі людям жити самостійно та незалежно, покращувати послуги та забезпечувати рівний доступ до соціальних послуг і правового захисту. Фінансова основа: включає права та фінансування послуг,

диверсифікацію джерел фінансування та проблеми фінансових обмежень. Оперативна основа: зосереджується на інноваціях і передових методах, щоб допомогти людям з обмеженими можливостями бути автономними та незалежними. Рамки участі: стосуються участі в плануванні та реалізації політики, програм і послуг на різних етапах.

Рекомендації CM/Rec(2014)2 Комітету міністрів до держав-членів щодо підтримки прав людей похилого віку включають наступне:

1. Мета цієї рекомендації полягає в тому, щоб захистити та гарантувати людям похилого віку повне та рівне користування правами людини та основними свободами, а також підтримувати повагу до їхньої гідності.

2. Ця порада застосовується до людей похилого віку, у яких є перешкоди для повного здійснення прав людини та основоположних свобод, а також для повної та ефективної участі в суспільстві на рівних засадах як самостійно, так і в взаємодії з іншими факторами. На національному рівні держави-члени Ради Європи визначили хронологічний вік, відповідно до якого люди старшого віку отримують певні права та переваги.

3. Люди похилого віку повинні мати можливість повного користування правами, гарантованими Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, відомою також як «Європейська конвенція з прав людини» та її протоколами, Європейською соціальною хартією, підписаною в 1961 році та переглянутою у 1996 році, а також іншими відповідними міжнародними документами з прав людини, яких держави-члени зобов'язані дотримуватися.

4. Вкрай важливо, щоб люди похилого віку мали доступ до достатньої інформації.

5. З людьми похилого віку слід проводити відповідні консультації через представницькі організації до вжиття заходів на здійснення прав людини.

6. Люди похилого віку не повинні бути дискриміновані за будь-якою ознакою.

7. Держави-члени повинні розглянути можливість прямого посилання на «вік» у своїх національних законах про дискримінацію.

8. Держави-члени повинні вжити рішучих заходів, щоб перешкоджати дискримінації людей похилого віку [22].

Цей розділ рекомендацій призвів до впровадження конкретних заходів у багатьох країнах по всьому світу. У 2006 році Німеччина заснувала незалежне Федеральне агентство проти дискримінації. Агентство виконує різні проекти та проводить заходи з підвищення обізнаності. Одним із таких заходів був тематичний рік дискримінації за віком у 2012 році, коли малим і середнім компаніям вручили нагороди за інноваційні методи підтримки співробітників різного віку. Деякі будинки престарілих і спеціальні установи в країні створили спеціальні підрозділи, щоб дати мігрантам похилого віку можливість отримати допомогу в середовищі, яке поважає їхній соціальний і культурний спосіб життя.

У Бельгії місцевий центр соціальних дій проводить заняття з «міжкультурної комунікації» для служб, які допомагають мігрантам старшого віку. Центр створив довідник передових практик для спеціалістів, які працюють з цими людьми щодо різних культурних особливостей, таких як харчування, гігієна, мова, поховання тощо. У жовтні 2012 року Великобританія запровадила відповідні положення Закону про рівність. Ці положення забороняють дискримінацію за віком при наданні товарів, об'єктів і послуг, виконанні державних функцій і управлінні громадськими клубами та асоціаціями. Крім того, уряд уклав угоди з рядом страхових компаній щодо клієнтів похилого віку, які потребують страхування автомобілів і подорожей.

У 2012 році австрійська політика щодо людей похилого віку базувалася на Федеральному плані для людей похилого віку, який був розроблений за участю представників людей похилого віку. План включає підвищення обізнаності та додаткові заходи проти дискримінації за віком, включаючи множинну дискримінацію щодо жінок.

Чеська Республіка схвалила новий Національний план дій щодо сприяння позитивному старінню (2013-2017), який чітко ставить на перше місце захист прав людей похилого віку. В 2006 році була заснована Рада з питань людей похилого віку та старіння населення як постійно діючий дорадчий орган, який заохочує здорове та активне старіння, а також рівні права людей похилого віку в усіх сферах життя. Щорічно особам або організаціям, які активно працюють у цій галузі, надається спеціальна премія [5].

Наступний пункт рекомендацій: Автономія та співпраця.

1. Люди похилого віку мають право на повагу до гідності, притаманної їм. Вони мають право жити незалежно, самостійно та самостійно. Це включає, зокрема, прийняття самостійних рішень щодо всіх питань, які їх стосуються, включаючи майно, доходи, фінанси, місця проживання, здоров'я, лікування чи догляд, а також організацію похорону. Будь-які обмеження повинні відповідати конкретним обставинам і забезпечувати достатні та ефективні гарантії, щоб запобігти зловживанню та дискримінації.

2. Люди похилого віку повинні мати можливість взаємодіяти з іншими та брати участь у освітніх, соціальних, культурних і громадських заходах.

3. Усі люди похилого віку мають право на повагу та гідність до свого приватного та сімейного життя, включаючи повагу до їх статевої близькості.

4. Люди похилого віку мають таку ж правоту, як і всі інші.

5. Коли люди похилого віку відчують у цьому потребу, вони мають право отримати належну підтримку в прийнятті своїх рішень і здійсненні своєї правоздатності. Це може включати запрошення третьої сторони, якій вони довіряють, для допомоги у прийнятті рішень. Ця призначена сторона повинна підтримувати людину похилого віку коли вона про це попросить.

6. Держави-члени повинні розробити законодавство, яке дозволить людям похилого віку керувати своїми справами.

7. Держави-члени повинні гарантувати, що в усіх заходах, які стосуються прийняття рішень і реалізації правоздатності людей похилого

віку, включаючи потенційні обмеження, які можуть знадобитися для захисту, є достатні та ефективні заходи, які запобігають зловживанням. Гарантії повинні відповідати ступеню впливу цих заходів на права та інтереси людей похилого віку [22].

Країни всього світу почали запроваджувати автономію та участь у рекомендаціях. У Німеччині опікуни призначаються відповідно до потреб кожної людини та для виконання конкретних завдань. Опікуни мають обмежені повноваження. Особа може укласти договори та самовизначитися, незважаючи на своє призначення. У 2007 році Всесвітня організація охорони здоров'я опублікувала посібник, який допомагає соціальним органам ставитися до людей похилого віку з більшою лояльністю. Посібник базується на принципах активного старіння і представляє фізичний і соціальний досвід людей похилого віку в доступі до різноманітних місць і послуг у містах і міських районах.

У 2010 році Данія прийняла нову стратегію щодо деменції. Ця стратегія містить конкретні поради щодо того, як зміцнити та покращити послуги для людей, які страждають на деменцію. Крім того, держава виділяє кошти для підтримки діяльності цих людей та їхніх родин.

У Польщі є «Університети Золотого Віку», які проводять освітні програми для людей похилого віку на основі філософії та навчають протягом ЖИТТЯ. У країні працює національна Програма соціальної активності людей похилого віку, яка зосереджена на соціальних послугах для людей похилого віку, інтеграції та участі людей похилого віку в суспільстві.

На початку 2011 року в Сполученому Королівстві розпочалась кампанія «Покінчити з самотністю» коаліцією організацій та окремих осіб, які співпрацювали над дослідженнями, політикою та підтримкою людей похилого віку. Мета кампанії полягає в тому, щоб боротися з ізоляцією людей похилого віку та допомогти їм знайти та підтримати особисті зв'язки. З 1988 року у Великій Британії запроваджено програму, яка заохочує людей віком від

50 років брати участь як волонтери в місцевих програмах, надаючи свої навички та досвід громаді.

У 2012 році Греція запровадила програму підтримки самодостатності літніх людей у своєму домі за допомогою соціальних послуг, психологічної підтримки та допомоги по дому. Крім того, ця програма прагне забезпечити, щоб люди похилого віку не жили в умовах, несумісних з їхньою гідністю, заохочуючи їх до участі в культурних заходах. З 2009 року понад 5 000 слухачів відвідали 295 занять на тему старості в рамках програми «Батьківські школи» Генерального секретаріату для навчання впродовж життя. Мета цих занять полягала в тому, щоб ознайомитися з фізичними та психологічними проблемами, з якими можуть зіткнутися люди похилого віку, а також з методами, за допомогою яких ці проблеми можна запобігти або вирішити. Центри відкритого захисту допомагають людям похилого віку стати самостійними та підвищують обізнаність громадськості та основних учасників про їхні потреби [29].

Наступний пункт рекомендацій: Захист від жорстокого поводження та насильства .

1. Держави-члени повинні захищати людей похилого віку від жорстокого поводження, насильства та навмисного чи ненавмисного нехтування ними. Немає значення, чи відбувається це вдома, в установі чи в іншому місці.

2. Держави-члени повинні забезпечити належне підвищення обізнаності та додаткові заходи, щоб захистити літніх людей від фінансових зловживань, таких як обман або шахрайство.

3. Держави-члени повинні вжити достатніх заходів для підвищення обізнаності медичного персоналу, неофіційних опікунів, працівників догляду та інших осіб, які надають послуги людям похилого віку, щодо виявлення насильства чи жорстокого поводження в будь-якому місці. Зокрема, держави повинні спонукати працівників повідомляти про зловживання компетентним органам. Держави-члени повинні вжити заходів, щоб захистити тих, хто повідомляє про порушення, від помсти.

4. Держави-члени повинні ефективно розслідувати достовірні заяви про насильство чи зловживання по відношенню до людини похилого віку або коли органи влади мають обґрунтовані підстави підозрювати, що мало місце жорстоке поводження.

5. Люди похилого віку, які постраждали від насильства, повинні отримувати необхідну підтримку та допомогу. Люди похилого віку мають право на ефективний засіб правового захисту в національному органі та, у відповідних випадках, на належне відшкодування за завдану шкоду в розумний термін, якщо держави-члени не виконують своїх зобов'язань щодо захисту [22].

Рекомендації, які мають на меті захистити людей від насильства та жорстокого поводження, були прийняті країнами та почали впроваджуватися. Гарячі лінії для повідомлення про випадки насильства працюють у Бельгії, Чеській Республіці, Фінляндії та Франції. Для покращення життя людей похилого віку місцеві групи підтримки проводять візити на дому, надають безкоштовні поради та навчання. Португалія розробила програму покращення безпеки людей похилого віку, які живуть самотньо та ізольовано, яку впроваджує поліція. Ця програма включає регулярні візити та прямі телефонні лінії до поліцейських діляниць у будинках людей похилого віку.

Німеччина створила програму «Захист людей похилого віку», яка допомагає оптимізувати безпеку людей похилого віку та запроваджувати профілактичні підходи, такі як притулки для жінок і консультаційні центри для постраждалих похилого віку, а також підвищення обізнаності та навчання працівників неінтернатного догляду працювати як центри профілактики. Посібник був розроблений міждисциплінарною групою експертів, щоб допомогти медичним працівникам краще виявити вбивства та неприродні причини смерті людей похилого віку. Німецька влада випустила брошуру з детальною інформацією про обман і шахрайство стосовно літніх людей. Крім того, працівники банку навчаються розпізнавати обман у критичних фінансових ситуаціях для людей похилого віку.

Фінляндія розробила План дій щодо зменшення насильства щодо жінок (2010–2015), який також стосується літніх людей. Крім того, Фінська асоціація притулків для людей похилого віку прагне запобігти насильству щодо літніх людей та підвищити обізнаність, наприклад, за допомогою телефонних ліній довіри та інших засобів підтримки. У січні 2013 року у Франції було створено Національний комітет із належного ставлення та прав людей похилого віку та людей з обмеженими можливостями, який має на меті боротися з жорстоким поведінням і підтримувати основні права цих людей.

Новий Національний план дій сприяння позитивному старінню Чеської Республіки (2013-2017) передбачає підтримку людей похилого віку, які зазнають жорстокого поведіння або зневаги, через психологічну, юридичну та соціальну допомогу, освітні ресурси та навчання професіоналів щодо запобігання та виявлення зловживання [29].

Пункт рекомендацій: Зайнятість і соціальний захист у двадцять першому сторіччі. Люди похилого віку повинні отримувати ресурси, необхідні для забезпечення достатнього рівня життя та участі в економічному, соціальному, культурному та громадському житті.

1. Держави-члени повинні вжити заходів, щоб полегшити людям похилого віку мобільність і належний доступ до інфраструктури.

2. Держави-члени повинні забезпечити достатню підтримку, щоб люди похилого віку могли мати житло, яке може задовольнити їхні потреби.

3. Держави-члени повинні сприяти достатнім додатковим послугам, таким як денний догляд за дорослими, догляд і приготування їжі, або державними установами, або у співпраці з неурядовими організаціями.

4. Державам-членам пропонується розглянути можливість ратифікувати Європейську соціальну хартію (переглянуту) та Додатковий протокол до Європейської соціальної хартії, який передбачає систему колективних скарг (ETS No 158). Людям, які ратифікували переглянуту Хартію, але ще не були пов'язані зі статтею Право на соціальний захист людей похилого віку, слід

подумати про те, щоб заявити, що вони вважають себе зобов'язаними цим положенням.

5. Держави-члени повинні гарантувати, що люди похилого віку не будуть дискриміновані при працевлаштуванні, як у державному, так і в приватному секторах, на підставі віку. Це має охоплювати такі питання, як доступ до роботи (включаючи умови найму), професійне початкове та постійне навчання, умови праці (включаючи звільнення та компенсацію), членство в профспілках і вихід на пенсію. Держави-члени повинні гарантувати, що будь-які розбіжності у ставленні є обґрунтованими підтримкою законної мети політики зайнятості, а також пропорційними засобами для досягнення цієї мети.

6. У своїй політиці зайнятості держави-члени повинні сприяти участі людей похилого віку на ринку праці.

7. У своїх відповідних програмах, планах дій та інших відповідних політичних діях держави-члени повинні приділяти особливу увагу безпеці та здоров'ю працівників похилого віку [22].

Держави-члени почали впроваджувати різноманітні зміни в системі соціального захисту та зайнятості на основі цих рекомендацій. У Данії на місцевому рівні проводиться довгострокова кампанія щодо практик, дружніх до старих людей. Муніципалітети заохочують людей похилого віку працювати довше та допомагають їм знайти свої цілі. Роботодавці у Фінляндії доклали зусиль, щоб підвищити зайнятість людей похилого віку та надати їм більш гнучкий графік роботи. Для працівників похилого віку та їхніх роботодавців було розроблено інструкції з «управління віком» від уряду. Було випробувано модель заявки на роботу, яка зменшує вплив факторів, таких як національність, вік або стать, підкреслюючи навички кандидата. Проект «Паркінсон на роботі» проводиться Фінською асоціацією Паркінсона та місцевою асоціацією для покращення самопочуття та працездатності працівників, які страждають на це захворювання.

Австрійський федеральний план для людей похилого віку включає заходи, спрямовані на підвищення обізнаності людей похилого віку щодо ринку праці та надання найвищого пріоритету питанню якісних умов життя. У Греції та Іспанії пенсіонери користуються програмами соціального туризму, які пропонують доступний відпочинок і гідротерапію за допомогою державних субвенцій.

Закон, прийнятий у березні 2013 року у Франції, що встановлює «контракт поколінь», дозволяє місцевим компаніям, які наймають працівників на невизначений термін віком менше 26 або більше 57 років, отримувати фінансову допомогу від держави протягом трьох років. Компанії можуть використовувати посібник 2009 року «Кращі практики компаній щодо утримання людей похилого віку серед своїх працівників або повернення їх на роботу». Сайт EnclaveRural в Іспанії служить платформою для обміну передовим досвідом щодо покращення якості життя людей похилого віку та людей з обмеженими можливостями в сільській місцевості, а також сприяння створенню високоякісних служб близькості.

Люди похилого віку в Ірландії вважають за краще залишатися у своїх домівках якомога довше. Місцеві органи надають допомогу малозабезпеченим особам, які потребують житла, а також надають допомогу в адаптації їхнього житла. Крім того, для задоволення особливих потреб людей похилого віку добровільні житлові організації також надають належно адаптоване житло [28].

Загальні принципи догляду за людьми похилого віку, зазначені в рекомендаціях.

1. Держави-члени повинні вживати відповідних заходів, у тому числі профілактичних, щоб допомогти, підтримати та покращити здоров'я та благополуччя людей похилого віку. Крім того, вони повинні гарантувати, що якісне медичне обслуговування є доступним та надійним.

2. Люди похилого віку повинні мати доступ до послуг, доступних у громаді, що дозволить їм залишатися у власних домівках якомога довше.

3. Держави-члени повинні сприяти багатовимірним підходам до охорони здоров'я та соціального догляду за літніми людьми, а також заохочувати співпрацю між компетентними службами, щоб краще оцінити та задовольнити потреби людей похилого віку.

4. Люди похилого віку мають право на приватне життя, і особи, які здійснюють догляд, повинні обережно поводитися з будь-якими конфіденційними даними.

5. Не тільки люди похилого віку повинні мати можливість отримати медичну допомогу, якщо це необхідно, але й мають існувати програми, які покривають витрати на цю допомогу.

6. Доглядальники повинні отримати достатню підготовку, щоб належним чином забезпечити якість послуг, що надаються. Неофіційні опікуни, які доглядають за людьми похилого віку вдома, також повинні отримати достатню підготовку та підтримку, щоб переконатися, що вони здатні надавати необхідний догляд [22].

Система, яка регулює та оцінює надання допомоги, повинна контролюватися державами-членами. На національному та місцевому рівнях у Данії вживаються заходи щодо профілактики та зміцнення здоров'я, а також виділяються кошти для покращення навчання та реабілітації. Це підвищує якість догляду та зменшує витрати. Країна також широко використовує «технологію соціального забезпечення» для догляду за людьми похилого віку.

Фінляндія розпочала проект, спрямований на активне залучення літніх людей, які страждають від самотності, особливо тих, хто перебуває в лікарнях, центрах денного догляду за дорослими або інтернатних установах. Крім того, у 2006 році країна прийняла Закон про підтримку неформальної опіки. Держава та муніципалітети повинні надавати неформальну опіку.

Австрія надає довгостроковий догляд на федеральному рівні, який повною мірою покриває необхідний догляд за особою. Нещодавно провінції також брали участь у виплаті. Австрія розпочала проект установ для догляду за людьми похилого віку, які страждають на деменцію, зосереджуючись на

медичних працівниках і тих, хто їх очолює. Враховуючи унікальні життєві історії та потреби пацієнтів з деменцією, проєкт спрямований на підвищення обізнаності про гендерну рівність.

У Нідерландах уряд створив програму «Національна допомога людям похилого віку», щоб покращити догляд за людьми похилого віку зі складними потребами. З початку програми у квітні 2008 року багато організацій об'єдналися на регіональному та національному рівнях, щоб створити послідовний набір варіантів догляду, які відповідають певним потребам людей похилого віку. Ця програма надає літнім людям більшу свободу та незалежність. Ініціатива пакету догляду вдома в Ірландії спрямована на людей похилого віку, які потребують додаткової допомоги для підтримки якісного життя. Пакет включає послуги медсестер, фізіотерапевтів та ерготерапевтів, патронаж і домашніх помічників.

У Німеччині пенсіонери можуть отримати різноманітні послуги підтримки від місцевого самоврядування. Крім того, існують виплати в натуральній формі або грошові виплати від законодавчої схеми страхування довгострокового догляду (SPV), яка відповідно до Німецького соціального кодексу є окремою галуззю соціального забезпечення. Люди похилого віку можуть вибирати між домашнім або офіційним доглядом, а також між ліцензованими закладами чи послугами, які надають агентства. З початку 2013 року пацієнти можуть вибирати з широкого каталогу послуг індивідуальне обслуговування, яке потрібно особисто їм.

Веб-сайт, розроблений для людей похилого віку в муніципальному районі Праги в Чеській Республіці, містить корисну інформацію про соціальні та медичні послуги, культурні заходи, екскурсії, розваги тощо. Крім того, на сайті є телефон довіри та юридичні консультації для людей похилого віку [29].

Наступний пункт рекомендацій: Згода на отримання медичної допомоги.

1. Люди похилого віку мають право на отримання медичної допомоги лише за їхньою вільною та усвідомленою згодою, і вони мають право вільно відкликати свою згоду в будь-який час.

2. Відповідно до національного законодавства побажання особи похилого віку щодо медичного втручання, включаючи заходи продовження життя, мають бути враховані, якщо вона не може дати згоду в конкретних обставинах.

3. Втручання може бути здійснено лише з дозволу представника, органу, особи чи органу, передбаченого законом, якщо особа похилого віку, зокрема через розумову неповносправність або хворобу, не може дати згоду на втручання відповідно до національних законів. Якщо це можливо, зацікавлена особа похилого віку повинна брати участь у процесі отримання дозволу. Щоб запобігти зловживанням, слід забезпечити належні та дієві гарантії.

4. Якщо відповідну згоду неможливо отримати через надзвичайну ситуацію, будь-яке втручання, необхідне з медичної точки зору, може бути негайно здійснено на користь здоров'я людини похилого віку. Щоб запобігти зловживанням, слід забезпечити належні та дієві гарантії [22].

Чеська Республіка, Нідерланди, Швейцарія та Сполучене Королівство мають закон, який дозволяє особі вжити заходів, щоб уповноважити третю особу приймати рішення від її імені, якщо особа стає недієздатною. Крім того, відповідно до побажань, викладених у цьому документі, довірній особі може бути видана довіреність для прийняття рішень щодо фінансових справ і лікування. Третій закон про реформу опіки над дорослими в Німеччині наголошує на просуванні медичних директив у сфері медичного втручання. Крім того, медичні служби лікарняних кас перевіряють, чи супроводжується обмеження волі людини похилого віку необхідною згодою [28].

Пункт рекомендацій: Стационарний та інституційний догляд.

1. Держави-члени повинні забезпечити достатні та доступні послуги з проживання для людей похилого віку, які більше не можуть або не бажають проживати у своїх власних домівках.

2. Люди похилого віку мають право на свободу пересування. Будь-які обмеження повинні бути законними, необхідними, пропорційними та відповідати міжнародному праву. Будуть потрібні достатні гарантії щодо перегляду таких рішень. Держави повинні гарантувати, що будь-які обмеження, накладені на людину похилого віку, застосовуються за її вільною та інформованою згодою або пропорційно ризику заподіяння шкоди.

3. Держави-члени повинні гарантувати, що існує компетентний, незалежний орган, який контролює приватні та державні інтернати. Держави-члени повинні створити прості та ефективні механізми для подання скарг і відшкодування будь-яких недоліків у медичному забезпеченні.

4. В принципі людей похилого віку можуть госпіталізувати лише за їхньої добровільної та інформованої згоди. Будь-яка відмова від цього принципу повинна відповідати вимогам Європейської конвенції з прав людини, особливо праву на свободу та недоторканність (стаття 5) [22].

Держави-члени почали вносити корективи в питання інституційного та стаціонарного догляду. Австрія видала національний сертифікат якості для будинків для людей похилого віку, який базується на прозорому процесі оцінки якості послуг за такими критеріями, як рівень задоволеності людей похилого віку, які проживають у цих будинках, і персоналу, який працює в цих будинках, а також розпорядок дня, розроблений таким чином, щоб задовольнити потреби людей похилого віку.

Німеччина видала Хартію прав людей, які потребують довгострокового догляду та допомоги, щоб покращити послуги із проживання та домашнього догляду. Якість стаціонарного та нестаціонарного догляду регулярно перевіряється відповідно до стандартів, встановлених на національному рівні. Ініціатива «Альянс за деменцію» була заснована з метою розробки

плану дій, спрямованого на покращення догляду за людьми, які страждають на деменцію, а також надання їм допомоги вдома.

Регіональна асоціація Фінляндії буде громадський будинок із 35 квартирами для людей похилого віку, які можуть самостійно керувати своїм повсякденним життям. Створюється місце для спільного харчування та заходів. Омбудсмен Чеської Республіки відвідує інтернати та медичні заклади для людей похилого віку та видає звіти та рекомендації щодо поваги до прав людини та гідності.

Ірландія запровадила програму допомоги багатьом людям і їхнім сім'ям в подоланні фінансових труднощів. Літні люди в іншому випадку мали б продавати або перезаставляти свої будинки, щоб оплатити витрати на догляд у будинках для престарілих. Незалежно від того, чи проживає особа в державному, приватному чи добровільному будинку престарілих, підтримка за цією схемою надається. Соціальні консультанти у Греції відповідають за нагляд за закладами, проводячи візити, щоб перевірити належне функціонування, якість догляду та благополуччя людей похилого віку [28].

Наступний пункт рекомендацій: Паліативна допомога.

1. Держави-члени повинні надати паліативну допомогу людям похилого віку, які страждають від хвороби, яка загрожує життю або обмежує життя, щоб гарантувати їхнє благополуччя та дозволити їм жити та померти з гідністю.

2. Будь-яка особа похилого віку, яка потребує паліативної допомоги, повинна мати право на доступ до неї без невинуватої затримки в умовах, які відповідають її потребам і вподобанням, як вдома так і в установах тривалого догляду.

3. Слід заохочувати друзів і родичів супроводжувати літніх людей, які хворіють або вмирають. Вони повинні мати професійну підтримку, наприклад, амбулаторну паліативну допомогу.

4. Постачальники медичних послуг, які надають паліативну допомогу, повинні дотримуватися професійних зобов'язань і стандартів, а також повністю поважати права пацієнтів.

5. Для проведення освіти та досліджень у цій галузі необхідні кваліфіковані спеціалісти паліативної допомоги. Усі зацікавлені соціальні та медичні працівники повинні бути навчені в рамках програм освіти з питань паліативної допомоги. Крім того, необхідно заохочувати співпрацю фахівців у сфері паліативної допомоги.

6. Держави-члени повинні гарантувати достатню наявність і доступність ліків для паліативної допомоги. Держави-члени повинні брати до уваги Рекомендацію Rec (2003) Комітету міністрів щодо організації паліативної допомоги [22].

Багато країн надають паліативну допомогу. У Бельгії в усіх будинках престарілих має бути доглядальниця, яка пройшла підготовку в галузі паліативної допомоги. В Австрії є асоціація організацій, яка є сильним промоутером того, щоб принципи паліативної допомоги були включені в звичайні послуги довгострокового догляду. Провінція Штирія має безкоштовну мережу мобільних бригад паліативної допомоги, які складаються з лікарів, медичного персоналу та соціальних працівників. Ці бригади працюють разом із сімейними лікарями та особами, які доглядають за людьми похилого віку. Команди паліативної допомоги проходять навчання та нагляд як до початку надання послуг, так і під час їх надання.

У 2011 році Всесвітня організація охорони здоров'я опублікувала рекомендації щодо паліативної допомоги людям похилого віку. Ці рекомендації містять багато передових практик у цій галузі. У 2008 році Великобританія запровадила «Стратегію догляду наприкінці життя», яка мала на меті покращити догляд за людьми, які наближаються до кінця свого життя, зокрема надати більшій кількості людей, які цього бажають, можливість отримати догляд і померти вдома. Крім того, мета стратегії полягає в тому, щоб змінити ставлення людей до смерті, щоб вони могли більш відкрито

висловлювати свої бажання щодо догляду в кінці життя та розвивати відповідні громадські послуги.

Німеччина прийняла Хартію з догляду за важкохворими та помираючими у 2008 році, яка містить керівні принципи щодо викликів соціальної політики, потреб людини, вимог до навчання та досліджень. Можливість отримати базові навички паліативної допомоги надається геріатричним медсестрам і асистентам за допомогою Фонду Роберта Боша. Координаційний офіс є джерелом інформації для навчальних програм і контролює паліативну практику. Крім того, за допомогою спеціально навчених волонтерів нестационарні хоспісні послуги, які фінансуються фондами медичного страхування, підтримують невеличково хворих людей та їхні сім'ї у власних домівках [28].

Наступний пункт: Здійснення правосуддя.

1. Відповідно до статті 6 Європейської конвенції з прав людини літні люди мають право на справедливий судовий розгляд протягом розумного строку під час визначення їхніх цивільних прав і обов'язків або будь-якого кримінального звинувачення проти них. Держави повинні адаптувати процес судового розгляду до потреб людей похилого віку, наприклад, надаючи безкоштовну правову допомогу та юридичну допомогу в тих випадках, коли це доцільно.

2. Коли справа стосується людей похилого віку, компетентні судові органи повинні проявляти особливу старанність. Особливо важливо, щоб вони належним чином враховували свій вік і стан здоров'я.

3. Держави-члени повинні гарантувати, що затримання людей похилого віку не буде нелюдським або приниженням гідності. Вік людини та стан здоров'я визначають мінімальний рівень жорстокості, необхідний для того, щоб поведінка було визнано нелюдським або приниженням гідності. Слід подумати про інші варіанти утримання людей похилого віку.

4. Держави-члени повинні гарантувати добробут і гідність людей похилого віку, які перебувають під вартою. Зокрема, вони повинні регулярно

спостерігати за здоров'ям людей похилого віку та надавати їм відповідну медичну та психологічну допомогу. Крім того, держави-члени повинні забезпечити людям похилого віку належний доступ до санітарно-гігієнічних, спортивних, освітніх та навчальних закладів, а також дозвілля [22].

Держави-члени повинні забезпечити соціальну реінтеграцію літніх людей після їх звільнення. Здійснення правосуддя над людьми похилого віку має різні риси в кожній країні. Щоб допомогти в наданні індивідуально спланованого догляду в'язням похилого віку з подальшим успішним переселенням назад у громаду, Великобританія створила програму «Шлях догляду за в'язнями похилого віку». RECOOP — це добровільна організація, яка надає допомогу та підтримку правопорушникам віком від п'ятдесяти років. У багатьох в'язницях країни є спеціальні відділення для ув'язнених, які потребують паліативної допомоги. Організація AGE UK організувала низку місцевих проектів для проведення сесій із соціальної взаємодії та навчання співробітників і ув'язнених похилого віку.

Сербія встановила спеціальні правила тримання під вартою людей похилого віку. Ці правила стосуються медичної допомоги, розміщення (з людьми такого ж віку, у місцях з легким доступом до інших центрів ув'язнення тощо), харчування та соціального догляду, особливо щодо процесу звільнення ув'язнених. Спеціалізований центр утримання надає спеціальне геріатричне лікування, сприяє зв'язкам і відвідуванню утриманих членами сімей і надає підтримку сім'ям, особливо тим, де є люди похилого віку або особи з інвалідністю [28].

Висновки до третього розділу

Дослідження показують, що військове вторгнення росії в Україну має руйнівний вплив на людей будь-якого віку. Через те, що люди похилого віку більш вразливі, їхня фізична безпека також піддається особливому ризику .

Уряди та міжнародні організації активізували зусилля з підтримки літніх людей в Україні, сприяючи добровільній евакуації людей похилого віку за кордон, гарантуючи, що цій категорії населення надається пріоритетна фінансова допомога, а також підтримуючи створення фізично доступного житла.

Після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року значна кількість населення зазнала великих втрат та потребувала допомоги. У Постанові КМУ від 7 березня 2022 р. № 220 «Питання надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні» зазначається, що державна гуманітарна допомога передбачає: забезпечення людей їжею та питною водою, одягом та взуттям, засобами гігієни й товарами першої необхідності; забезпечення ліками та медичними препаратами; облаштування місць розміщення громадян, які у зв'язку з бойовими діями залишили місце свого проживання; надання одноразової грошової допомоги; задоволення інших першочергових потреб людей.

До реалізації цього питання приєдналися і волонтерські організації з різноплановою допомогою людям, особливо літнім. Окремі волонтери, волонтерські групи державних, громадських організацій, вищих навчальних закладів і приватних установ стали активними суб'єктами соціальної допомоги та соціального захисту для людей похилого віку. Вони займаються освітньою, профілактичними, реабілітаційними, рекреативними, соціально-рекламними, соціально-побутовими, охоронно-захисними та фандрейзинговими цілями.

Міжнародна декларація прав людини, Європейська Конвенція про захист прав і основних свобод людини, Декларація ООН, ЮНЕСКО та ВООЗ визначають загальні права людей похилого віку. Звіт під назвою «Посилення прав та інтеграція людей похилого віку з інвалідністю та людей похилого віку з обмеженими можливостями: європейська перспектива» вивчає різні рамки, які впливають на надання послуг, а отже, на якість життя літніх людей. Рекомендації стосуються потреб обох груп і базуються на аналізі практики

держав-членів Ради Європи щодо надання послуг людям похилого віку з обмеженими можливостями та людям похилого віку з інвалідністю.

Україна має суттєве нормативно-законодавче забезпечення щодо надання соціальної допомоги різним категоріям населення, у тому числі людям похилого віку. Це підтверджує, що Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, в якій людина, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Основні засади державної політики щодо ветеранів праці та інших громадян похилого віку визначає Конституція України, Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні». Громадянами похилого віку в Україні вважаються

особи, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також особи, яким залишилося не більше півтора року до досягнення цього віку.

Термін “соціальний захист” виник в середині ХХ ст. та почав застосовуватися в міжнародно-правових актах та юридичній практиці у світі. Виникнення цього поняття та його застосування пояснюється великими змінами у соціальній політиці у багатьох країнах світу після Другої світової війни, керівники яких зрозуміли необхідність систематизувати різноманітні соціальні сфери. Літні люди стикаються з багатьма труднощами, пов'язаними з соціально-економічними, побутовими, психологічними, медичними та соціальними послугами та потребують соціальної допомоги та підтримки. Зважаючи на те, що значна частина цих громадян є самотніми, потреба в соціальній роботі зростає.

У соціально - психологічному аспекті виділяють такі проблеми людей похилого віку: розрив основних соціальних зв'язків, зумовлений зниженням соціальної активності, працездатності, виходом на пенсію, віддаленням від батьків, дорослих дітей, звуженням інтересів, кола спілкування тощо; проблеми у тому числі зі здоров'ям включаючи медико - біологічні як переживання болю і необхідності терапевтичного впливу; відсутність фінансування для якісного лікування, труднощі у самообслуговуванні, а також страх наближення смерті; соціально-психологічна та морально-ціннісна дезадаптація в суспільстві внаслідок зміни сучасної системи соціальних установок і цінностей; зниження рівня толерантності особистості, втрати близьких і, як наслідок, самотність, самоізоляція, труднощі у спілкуванні тощо.

Ці проблеми потребують додаткових наукових досліджень і розробки нових методів і підходів до обслуговування людей похилого віку. Вчення про старість можна вважати початком медицини. Вже в працях Гіппократа та прихильників його школи описуються ознаки старіння та

хвороби у літніх людей. Його пріоритети полягали в тому, щоб запобігти старості та підтримувати гармонійне здоров'я людини.

Для нормального «успішного» старіння потрібна різноманітна адаптація до нового життя та збереження попереднього рівня відразу в багатьох сферах діяльності. Принципи ООН «Зробити повнокровне життя осіб похилого віку», прийняті Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1991 року, найбільш чітко визначили місце та роль осіб похилого віку. Глобальні цілі з проблем старіння також містять цілі щодо організації діяльності в інтересах осіб похилого віку, розділених на п'ять груп : незалежність, участь, догляд, самореалізація та гідність. Люди всіх вікових категорій мають право на повне задоволення свого життя. Однак це можливо лише за умови, якщо вони самі беруть участь у вирішенні проблем, які їх безпосередньо стосуються. Таким чином, серед літніх людей організувались групи взаємодопомоги. Це невеликі, прив'язані до певного місця проживання групи, члени яких, маючи загальні проблеми, допомагають один одному. Вони відіграють важливу роль у вирішенні таких проблем.

Відповідно до теорії інклюзії, інтегрованої старості або теорії діяльності (активності), важливо підтримувати активну роль літніх людей, активізувати життєві ресурси в пізньому віці та інтегрувати в суспільство людей поважного віку. Згідно з цією теорією, підтримання активності, соціальних ролей і збереження соціальних зв'язків призводить до «благополучної» старості.

У багатьох державах спостерігається тенденція до збільшення частки осіб похилого віку в структурі сучасного населення. Цей процес спостерігається найбільш інтенсивно в країнах Євросоюзу, де коефіцієнт старіння сучасного населення становить у середньому 25,4%. З цієї причини важливо розуміти та дослідити соціально-економічні наслідки старіння сучасного населення, особливо вплив цих процесів на виробництво та споживання, а також на соціально-економічні умови життя громадян. До

прямого обов'язку держави належить створення гідних умов життя для людей похилого віку, забезпечення їм належного захисту та підтримки. Міжнародна декларація прав людини, Європейська Конвенція про захист прав і основних свобод людини, Декларація ООН, ЮНЕСКО та ВООЗ визначають загальні права людей похилого віку.

Військове вторгнення РФ в Україну змінило життя громадян будь-якого віку і призвело до втрати домівок мільйонів людей. Також продовжує існувати особлива загроза фізичній безпеці людей похилого віку через вразливість цієї категорії населення. Уряди та міжнародні організації активізували зусилля з підтримки літніх людей в Україні, сприяючи добровільній евакуації людей похилого віку за кордон, гарантуючи, що цій категорії населення надається пріоритетна фінансова допомога, а також підтримуючи створення фізично доступного житла.

До реалізації цього питання приєдналися і волонтерські організації з різноплановою допомогою людям, особливо літнім. Окремі волонтери, волонтерські групи державних, громадських організацій, вищих навчальних закладів і приватних установ стали активними суб'єктами соціальної допомоги та соціального захисту для людей похилого віку.

На часі стали поради та рекомендації групам взаємодопомоги та соціальним працівникам особливого відношення та спілкування з літніми людьми в умовах воєнного стану.

1. Немає значення де ви знаходитесь, щоб підтримувати спілкування з людьми похилого віку. Ваша турбота та підтримка можуть бути відчуті старенькими людьми, якщо ви зв'яжетеся з ними телефоном, пишете їм або приходите в гості.

2. Потурбуйтеся про забезпечення добробуту та здоров'я літніх людей. Потрібно постійно перевіряти, чи мають літні люди всі необхідні ліки. Якщо

ні, ви повинні їх придбати. Якщо людина відчуває себе погано - допоможіть їй записатися на прийом до лікаря.

3. Подбайте про перегляд авторитетних джерел. На сьогоднішній день багато фейкових новин є в різних ЗМІ. Людям похилого віку варто порадити на які перевірені джерела можна спиратися і де краще переглядати новини, щоб запобігти дезінформації.

4. Не обговорюйте з літніми людьми політику. Зараз не час для розмов і встановлення політичних поглядів. Краще відкласти ці моменти на майбутнє. Зараз у сім'ї має бути підтримка та єдність, а не конфлікти через різні політичні погляди.

5. Допоможіть людям похилого віку спілкуватися. Для літніх людей важливо підтримувати зв'язки не лише з родичами, а й з друзями, колегами та сусідами. Але людині потрібно припинити підтримувати спілкування з тим, з ким вона постійно засмучується.

6. Обговоріть з людиною як діяти в критичній ситуації. Допоможіть скласти список того, що їй потрібно, щоб швидко зібрати тривожну валізу. Це може допомогти літній людині зменшити хвилювання та зорієнтуватися за цим списком, які речі потрібно взяти в критичній ситуації.

Україна має суттєве нормативно-законодавче забезпечення щодо надання соціальної допомоги різним категоріям населення, в тому числі людям похилого віку. Але, на даний час, єдиним прямим шляхом до захисту прав та збереження життя цивільних осіб похилого віку в Україні є припинення протиправних військових дій росії на території нашої країни.

1.

Схожість

Джерела з Інтернету

582

1	https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2880/1/%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D1%82%D...	12.1%
2	http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/27527/1/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%8C%D0%BE.pdf	6.37%
5	https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=586488	14 джерел 1.75%
6	https://knowledge.allbest.ru/sociology/3c0b65625a3ad68b4d53a89521216d36_0.html	4 джерела 1.7%
7	https://uu.edu.ua/upload/Nauka/naukovi_vydannia/ivanova_i_b_socialna_robota_z_ludmi_pohilogo_viku.pdf	30 джерел 1.68%
8	http://www.vmurol.com.ua/index.php?group=4&idd=us_publication&us_publication=623	20 джерел 1.62%
9	http://vmurol.zt.ua/20180423_1020.pdf	1.54%
11	https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/45381/1/%D0%A4%D0%9B%D0%A1%D0%9A_2020_231%D0%B7_%D0%86%D0%B2_2	2 джерела 1.31%
12	http://elar.khmn.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13398/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B5%D1%82%D0%B8%...	1.28%
13	https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/42048/Holubenko_dis.pdf?isAllowed=y&sequence=1	0.85%
15	https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/599/1/%D0%9C%D0%A7-2022.%20%D0%9F%D1%83%D0%B1%...	8 джерел 1.19%
16	https://dspace.lgpu.org/bitstream/123456789/516/1/5Np5.pdf	2 джерела 1.18%
18	https://fspo.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%87%D1%8...	1.09%
19	http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Navch_Posybniky/6c8a65cb-ba64-4b9e-af9c-fef97c8bd307.pdf	0.79%
20	https://fspo.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/02/%D0%AE%D1%80%D1%94%D0%B2-%D0%86.%D0%90..pdf	1.03%
21	http://megalib.com.ua/content/2731_54_Socialna_robota_z_ludmi_pohilogo_viky.html	4 джерела 1%
22	https://ronl.org/stati/gosudarstvo-i-pravo/724535	3 джерела 0.62%
23	http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1549/1/%D0%94%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%8E%D0%B...	26 джерел 0.94%
24	http://repository.dnu.dp.ua:1100/upload/ea3ece8138a7f991233b129a3d4ebc26Senkevich-SR-14-Sistema-org-civi-s.sl...	10 джерел 0.93%
25	http://shag.com.ua/diyalenste-teritorialnih-centriv-socialenogo-obslugovuvannya.html	2 джерела 0.93%

26	http://repository.gnpu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1507/%d0%9a%d0%b0%d1%80%d0%bf%d0%b5%d0%bd%d0%ba...	0.89%
28	https://soc.bobrodobro.ru/23801	0.87%
29	http://institute.sivertraining.org.ua/biblioteka/ES.pdf	0.61%
30	http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/17797/2/Predybailo_dis.pdf	0.83%
31	https://ksptsr.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/71/2023/02/posibnyk-srzhk.pdf	0.82%
32	https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/21654/1/visnuk_LNU_verstka%202013.pdf	0.79%
33	http://www.vtei.com.ua/doc/2023/vatra2004/zb1_156.pdf	0.58%
35	https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/Conf_Innovac_potencial_PIEP_17_T2.pdf	0.77%
36	https://uu.edu.ua/upload/Osvita/Navch_metod_d_t/Navch_metod_materiali/Socialna_robota/Tehnologiji_soc_roboti.doc	0.77%
37	http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U1072.html	12 джерел 0.35%
38	http://www.studcon.org/zagalna-harakterystyka-merezhi-stacionarnyh-ustanov-socialnogo-obslugovuvannya-lyudey	3 джерела 0.72%
39	http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21459/11.pdf	7 джерел 0.71%
40	https://fspu.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/02/%D0%92%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%BE%D1%82%D1%80%D1%8...	0.71%
41	http://elcat.pnu.edu.ua/docs/%d0%97%d0%91%d0%86%d0%a0%d0%9d%d0%98%d0%9a_%d0%bf%d0%be%d0%bb%d1%96...	0.71%
43	https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/9c66dd5f-760f-4425-91e4-7bc4d1506738/content	14 джерел 0.7%
44	http://romny-mcss.edukit.sumy.ua/Files/downloads/0403253_2F846_tyuptya_I_t_ivanova_i_b_socialna_robota_teoriya	3 джерела 0.69%
45	http://pk-p.ru/referaty_po_finansovym_naukam/diplomnaya_rabota_pravovi_osnovi.html	0.29%
46	https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2018/12/%D0%9E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D0%B4-%D0%BC%D1%96%	3 джерела 0.67%
47	http://www.studcon.org/nestacionarne-obslugovuvannya-litnih-ta-staryh-gromadyan-terytorialni-centry-socialnogo	5 джерел 0.66%
48	https://nashaucheba.ru/v44196/?cc=1&page=22	2 джерела 0.66%
49	https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2640/1/%d0%91%d1%96%d0%bb%d0%be%d1%83%d1%81%20	2 джерела 0.65%
51	http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6064/Aktualni-problemy-sotsialnoi-roboty-dosvid-i-perspektyvy-m...	0.39%

52	http://vtei.com.ua/doc/11konf/zb1.pdf	0.59%
53	https://ua-referat.com/%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8_%D1%96_%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%...	0.59%
54	https://legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/informacijna-dovidka-shhodo-vykonannya-kvartalnego-planu-zahodiv-sm...	0.59%
56	http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/9712	5 джерел 0.58%
57	https://vdocuments.site/18-19-2016-f-f.html	7 джерел 0.57%
58	https://core.ac.uk/download/pdf/46594103.pdf	0.5%
59	http://nvppp.in.ua/vip/2018/3/tom_1/vip3-1_2018.pdf	0.18%
61	https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/Molod_osvita_nauka_duhovnist/molod20_3_2020.pdf	0.52%
62	https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2019/04/%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82-%D0%BF%D1%80%...	0.52%
64	http://5fan.ru/wievjob.php?id=1064	0.14%
65	https://studopedia.net/4_44472_zavdannya-napryami-ta-printsipi-sotsialnoyi-roboti-z-lyudmi-pohilogo-vlku.html	0.47%
66	https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/4852/1/sosialgerontology.pdf	0.47%
67	https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/soczialnyj-zahyst-lyudej-pohylogo-viku-ta-veteraniv-v-ukrayini	2 джерела 0.44%
70	http://scc.knu.ua/upload/iblock/294/dis_Piontkivska%20O.%20H._new.pdf	0.41%
71	http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/10/10_2019.pdf	4 джерела 0.4%
72	https://uu.edu.ua/upload/Osvita/Navch_metod_d_t/Navch_metod_materiali/Socialna_robota/Osnovi_socialnih_znan.doc	0.29%
73	http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/23515/1/%d0%9a%d1%80%d0%b8%d0%bc.%20%d1%81%d1%83%d0%b4%d0...	0.38%
74	http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7478/Sotsialnyi-zakhyst-v-Ukraini-2023.pdf?isAllowed=y&sequenc...	0.34%
79	https://docplayer.net/55950906-Naselennya-ukrayini-imperativi-demografichnogo-starinnya.html	8 джерел 0.35%
80	http://bestreferat.su/Gosudarstvo-i-pravo/Shlyahi-vdoskonalennya-realizacuiuyi-socuialnouyi-funkcuiuyi-derzhavi	0.11%
81	http://dspace.tnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/28583/1/Morozovych.pdf	0.34%
82	https://www.legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/informatsijna-dovidka-2021-compressed.pdf	7 джерел 0.33%

83	https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2018/%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%...	0.32%
84	http://5fan.ru/wievjob.php?id=16011	21 джерело 0.28%
85	https://dspace.udpu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/13916/%d0%9c%d0%b0%d1%82%d1%80%d0%be%d1%80%d0%b0%...	6 джерел 0.31%
86	https://i-soc.com.ua/assets/files/journal/specrada/dis_kukhta.doc	0.31%
87	http://ru.osvita.ua/vnz/reports/sociology/29799	3 джерела 0.3%
88	https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2024-05/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0...	0.3%
89	https://econom.knu.ua/wp-content/uploads/2023/07/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D1%80%D0%B0%...	8 джерел 0.29%
90	http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/issue/download/12/13	0.28%
92	http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1624/1/Zbirnyk_2020.pdf	5 джерел 0.28%
93	https://dokumen.tips/documents/visnyk-1-2012.html	0.27%
95	http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/20469	2 джерела 0.26%
98	http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7489/Zb-stud-K-PNU-2023-v17.pdf?isAllowed=y&sequenc	2 джерела 0.23%
99	https://revolution.allbest.ru/sociology/00977205_0.html	0.23%
100	http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1500/1/%d0%9a%d1%80%d0%b8%d0%b2%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%...	0.22%
101	http://visnyk-pravo.mdu.in.ua/uk/visnik_mdu_2016_11.pdf	0.14%
104	https://uchika.in.ua/socialena-robotaz-riznimi-kategoriyami-kliyentiv.html?page=3	2 джерела 0.2%
105	https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/7017/1/%d0%97%d0%b1%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20Hum...	0.2%
106	https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/2023/materiali%20konf/4_%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%...	2 джерела 0.19%
107	http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/22844/1/SocialWork2021.pdf	0.19%
108	https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/31687/1/Dopovid_2012_s.pdf	2 джерела 0.19%
109	https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2023-11/%D0%A2%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D...	0.18%
110	https://ela.kpi.ua/handle/123456789/34008	0.18%

111	http://ipk.edu.ua/journal/El-librari/Kolydenko%20Teor-metod%20osnov.pdf		0.18%
112	http://uchika.in.ua/metodichni-rekomendaciyi-dlya-praktichnih-psihologiv-i-sociale.html	28 джерел	0.18%
113	https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/39151/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%	15 джерел	0.17%
114	https://forum.antiraid.com.ua/topic/10299-rishennya-ksu-u-spravi-%E2%84%96-5-r2018-schodo-pilg-ta-dostrokovogo-v	6 джерел	0.17%
115	https://ua-referat.com/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%80%D0%	13 джерел	0.17%
116	https://pl.uu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D1%82%D...		0.16%
117	https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/const-konf.-ippo-nulp.-16.10.2020.pdf	9 джерел	0.16%
119	https://ir.library.knu.ua/server/api/core/bitstreams/fb67af5a-a74a-47c4-8b5c-d0e8688506cc/content		0.14%
121	http://www.eli.org.ua/upload/iblock/4ff/Gurnal2_r20b_unai1l.pdf		0.14%
122	https://ua-referat.com/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%80%D0%BE%D...		0.14%
123	http://ipk.edu.ua/journal/El-librari/Posibnik/Lukashevits%20Semiga%20Soz-Pobota%202007.pdf	18 джерел	0.14%
124	https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/14500/1/%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f%2b.pdf	2 джерела	0.14%
125	https://nadoest.com/rozdil-teoreticho-metodologichni-zasadi-formuvannya-privilejov	2 джерела	0.13%
126	https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/51501/1/Dacenko_insurance.pdf		0.13%
128	https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/11001/1/%d0%97%d0%91%d0%86%d0%a0%d0%9d%d0%98%d0%9a%20%d0%a...		0.13%
129	https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19929/1/Davydenko_dys.pdf		0.13%
130	http://lib.iitta.gov.ua/719241/1/tmpD88A.pdf		0.13%
131	https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/04/d_petrosian_ok.pdf		0.13%
133	https://ua-referat.com/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%80%D0%	2 джерела	0.11%
134	https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5236/1/Med_Soc_Problemi_Kniga_Timchik.pdf		0.11%
135	https://test-new.lpnu.ua/sites/default/files/2023/dissertation/22588/grendisertaciya.pdf	2 джерела	0.1%
136	https://ua-referat.com/?red=7390	7 джерел	0.1%

138	http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/amp_23.pdf	0.1%
139	http://www.geum.ru/next/art-20820.leaf-13.php	0.1%
140	http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/5887	14 джерел 0.1%
142	http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16665/1/%d0%9d%d0%9c%d0%9f_%d0%a1%d0%be%d1%86_%d0%bf%d0%...	0.1%
143	http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/issue/download/18/16	0.07%
144	http://um.co.ua/7/7-4/7-47451.html	0.1%
146	https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20155/1/%d0%b7%d0%b0%d1%85%d0%b8%d1%81%d1%82%20%d0%bf%d1...	0.09%
147	https://library.nltu.edu.ua/index.php/novyiny/1613-volonter-tse-mozhlyvist-zrobyty-svit-krashchym-2	0.09%
148	http://uchika.in.ua/pro-stanovishe.html?page=5	0.09%
149	http://www.er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/23703/4/05_%d0%90%d0%a0_%d0%9a%d0%9b.docx	0.04%
150	http://kidmu.com.ua/images/ndrobota/tez_konf_30-11-2018.pdf	0.05%
152	http://www.newroute.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Vypusky-18-19.pdf	0.05%
153	https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/Molod_osvita_nauka_duhovnist/Tezi_Molod_osvita_P_III_2014.pdf	0.09%
154	http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3322/1/91_%d0%9f%d0%9e%d0%86_%d0%a2%d0%b5%d0%b7%d0%...	6 джерел 0.09%
155	http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/7677/Derzhavne-rehuliuвання-v-systemi-sotsialnoho-zakhystu.pd...	0.09%
156	https://r.donnu.edu.ua/bitstream/123456789/495/1/%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%84%d1...	0.09%
157	http://www.ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=160046	4 джерела 0.09%
160	http://legal.nam.edu.ua/journal/n-12-2014.pdf	0.09%
161	http://puet.edu.ua/sites/default/files/vid_so-mk-mb.pdf	2 джерела 0.08%
162	https://idss.org.ua/monografii/2017_lud_rozvytok_kolektyvna.pdf	0.08%
163	http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/36958	4 джерела 0.07%
164	https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/81992/1/Yakysenko_Masters_thesis.pdf	0.07%

165	http://www.romny-mcss.edukit.sumy.ua/Files/downloads/0623498_4D11D_semigina_t_v_griga_i_m_ta_in_vvedennya_u_socialnu...		0.06%
166	https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/58352	21 джерела	0.06%
167	http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3460/1/posibnyk-2.pdf	2 джерела	0.05%
169	https://zp.edu.ua/uploads/dept_s&r/2023/conf/4.1/TN-2023-FEU.pdf	3 джерела	0.05%
170	http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/7878787/5554/%d0%a1%d1%82%d0%b0%d0%b4%d0%bd%d0%b8%...	5 джерел	0.05%
171	http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/7878787/2426/%d0%97%d1%96%d0%bd%d1%87%d1%83%d0%ba...	22 джерела	0.05%
172	http://www.dspace.pdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/153/1/%d0%af%d1%80%d0%be%d0%b2%d0%b0%20d...	2 джерела	0.05%
173	http://plaw.nlu.edu.ua/article/download/274298/271274		0.05%
174	https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7d5d7af1-299b-407a-b149-1def51ddf25d/content		0.05%
175	http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/struktura/kaf_upravl_proekt/proekty_zdobuvach/Diatlyk_O_MBA	22 джерела	0.05%
177	http://virt.ldubgd.edu.ua/pluginfile.php/14596/mod_folder/content/0/%D0%93%D0%922014/1.pdf?forcedownload=1		0.05%
179	https://vbaze.com.ua/en/product-pravove-regulyvannya-orendi-zemelnih-dilyanok	7 джерел	0.05%
180	http://www.vybory.osp-ua.info/svituavybory-idxnews-11944.html	3 джерела	0.04%
183	https://ir.library.knu.ua/server/api/core/bitstreams/e56ccc96-bbe0-448b-b731-487d1fe2524d/content		0.04%
184	http://meriatokmak.gov.ua/attachments/article/766/12_%D0%9F%D0%BE%D1%8F%D1%81%D0%BD%D1%8E%D0%B2%D0%...		0.04%
185	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/kas_rish/Zbirnik_tez_6_konferen_6_0	3 джерела	0.04%
186	https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8780/1/%d0%9a%d1%83%d0%bb%d1%8c%d1%82%d1%83%d1%81%82%...	5 джерел	0.04%
187	http://ephshair.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/146/%d0%9a%d0%b0%d0%b7%d1%8c%d0%bc%d0%b8%d1%80...		0.04%
188	https://in.up.krakow.pl/wp-content/uploads/sites/37/2019/01/State_Security_.pdf	2 джерела	0.04%
189	http://www.kntu.kr.ua/doc/science/zahody/vikl/2019/7-tez.pdf	2 джерела	0.04%
190	http://husyatyn.te.ua/content/uploads/R-7Ses-40.doc		0.04%
191	http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/15844		0.04%

192 https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Concursi_naukovih_robit/2023/xxi/podiaka_kvadrakopter_povodyr/robota_kvadrakopter_povo... 0.04%

Джерела з Бібліотеки

57

3	Студентська робота	ID файлу: 1011552528	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	3.84%
4	Студентська робота	ID файлу: 1013803176	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 3 Джерело	1.62%
10	Студентська робота	ID файлу: 1013110369	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 3 Джерело	1.41%
14	Студентська робота	ID файлу: 1015722352	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 2 Джерело	1.24%
17	Студентська робота	ID файлу: 1004245824	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	1.12%
27	Студентська робота	ID файлу: 1004245777	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 6 Джерело	0.88%
34	Студентська робота	ID файлу: 1011481922	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.78%
42	Студентська робота	ID файлу: 1015626430	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.37%
50	Студентська робота	ID файлу: 1015946441	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.61%
55	Студентська робота	ID файлу: 1015971545	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.21%
60	Студентська робота	ID файлу: 1015780353	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.14%
63	Студентська робота	ID файлу: 1004245802	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.52%
68	Студентська робота	ID файлу: 1015974240	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.43%
69	Студентська робота	ID файлу: 1011447791	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.22%
75	Студентська робота	ID файлу: 1016112997	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 3 Джерело	0.16%
76	Студентська робота	ID файлу: 1015908159	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 2 Джерело	0.36%
77	Студентська робота	ID файлу: 1016141329	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.36%
78	Студентська робота	ID файлу: 1016093992	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.36%
91	Студентська робота	ID файлу: 1016024762	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 2 Джерело	0.28%
94	Студентська робота	ID файлу: 1013509171	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 6 Джерело	0.26%

96	Студентська робота	ID файлу: 1004245825	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.26%
102	Студентська робота	ID файлу: 1015983250	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.21%
103	Студентська робота	ID файлу: 1016043351	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.21%
118	Студентська робота	ID файлу: 1015804915	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.15%
120	Студентська робота	ID файлу: 1004245819	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.14%
127	Студентська робота	ID файлу: 1004245827	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 2 Джерело	0.13%
141	Студентська робота	ID файлу: 1013094109	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.1%
145	Студентська робота	ID файлу: 1016041381	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 2 Джерело	0.1%
151	Студентська робота	ID файлу: 1015274614	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.09%
158	Студентська робота	ID файлу: 1013143559	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.09%
159	Студентська робота	ID файлу: 1016143939	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.09%
168	Студентська робота	ID файлу: 1015742631	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.05%
176	Студентська робота	ID файлу: 1012716581	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.05%
178	Студентська робота	ID файлу: 1015149585	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.05%
181	Студентська робота	ID файлу: 1015986202	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.04%
182	Студентська робота	ID файлу: 1015971434	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.04%

Цитати

Цитати

2

1 «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; 35 створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними»

2 «Спустошливе вторгнення рф непропорційно впливає на людей похилого віку в Україні, багато з них вимушені лишатися на територіях, де існує постійний ризик ураження від невпинних обстрілів із землі та неба»

Вилучення

Вилучення 19

<http://www.univd.edu.ua/science-issue/issue/4122>

5 джерел 0.01%

http://www.stydentam.org.ua/5181_socialjnyj_zahyst.html

0.01%

<https://newroute.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA-18-19.pdf>

13 джерел 0.01%

Вилучення по Бібліотеці акаунту 1

Студентська робота ID файлу: 1006376656 Навчальний заклад: Open International University of Human Developm.. 0.01%